

12711

T. C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MUHAMMED FERİD VECDİ
VE
EL-MUSHAFU'L-MÜFESSER
İSİMLİ ESERİNİN TAHLİLİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Yöneten
Doç. Dr. Celâl KIRCA

Hazırlayan
H. Mehmet SOYSALDI

Kayseri - 1990

K I S A L T M A L A R

A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.y	: Adı geçen yer
A.S	: Aleyhisselam
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Trc.	: Tercüme eden
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesâire

Ö N S Ö Z

Kur`ân-ı Kerim, sadece okumak için değil, aynı zamanda anlaşılacak ve yaşanmak için de inen son ilâhî kitaptır. Bu ilâhî kitabın, anlaşılması ve yaşanması da, ancak onu tefsir etmek ve yorumlamakla mümkündür.

Rasûlullah ile başlayan Kur`ân`ı anlama ve tefsir etme işi, ashâbdan tâbiuna ve onlardan da nesiller boyunca zamanımıza kadar yapılagelmiş ve kıyâmete kadar da yapılmaya devam edecektir. Kur`ân`a ait tefsirlerin en hayırlısı nedir? diye sorulduğunda "zamandır" diye cevap veren bir âlimin bu cevabı, (1) Kur`ân`ın anlaşılmasını en kısa ve özlü bir biçimde ifâde eder. Çünkü zamanın geçmesiyle ilim artar ve ilim arttıkça Kur`ânî mefhumlar daha iyi anlaşılır. Fakat ilmin sonu olmadığı gibi, Kur`ânî mefhumları anlamamanın da bir sonu yoktur.

Yüce Kur`ân`ın âyetlerini anlamak ve başkalarına anlatabilmek amacıyla olanca gayretler sarfedilerek sayısız eserler yazılmıştır. Tefsire dair gerek yazma, gerekse matbu olarak kaleme alınan bu eserlerde değişik metodlar takip edilmiştir. Bunların hepsi değişik yönlerden Kur`ân`ın özelliklerini ele alıp, birbirlerinden farklı yorumlar ortaya koymuşlardır.

Kur`ân`ı yorumlarken onların Kur`ân`a bakış açılarını bilmek bizim için önem arz etmektedir. Çünkü onların herbiri o günkü kültür ve düşünce yapısını aksettiren kaynaklardır. Onları tanımak, tahlil ve tenkit süzgecinden geçirmek bizlere iyi bir tefsir misyonu kazandırabilir.

(1) Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, Menahilü'l-Irfan fi Ulûmi'l-Kur`ân, Beyrut, tarihsiz, I.572.

III

İşte bu düşüncelerden yola çıkarak Tefsir Bilim dalında yürüttüğüm yüksek lisans tez konumu tesbit etmek için araştırmalar yaptığım esnada Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rıza gibi âlimlerle muasır bulunan Ferid Vecdi merhumun " EL-MUSHAFU`L-MÜFESSER " isimli eseri dikkatimi çekti. İlk bakışta Kur`ân`daki kelime-lerin Arapça aslına uygun bir biçimde anlaşılması ve kavranması gibi önemli bir konuya ağırlık verdiğini müşâhede ettiğim bu eseri ve özelliklerini ilim âlemi-ne tanıtmak amacıyla böyle bir araştırmaya girişmenin uygun olacağını düşündüm.

Tezimizde önce Ferid Vecdi`nin yaşadığı dönemi siyâsî ve ilmî durum açısından inceleyip, hayatını, ilmî şahsiyetini, yaşadığı devirdeki bazı bilim adamları ile olan fikrî sürtüşmelerini ve eserlerini tetkik edip kısaca tanıtmaya çalıştık. Sonra da tefsirini rivâyet ve dirâyet yönlerinden tahlil edip, tefsirdeki metodunu ortaya koymaya gayret ettik. Ve "netice"de de araştırmamızın belli başlı sonuçlarının bir hülâsasını yaptık.

Çalışmalarım sırasında değerli tevcihleriyle bana ışık tutan, kaynak kitap tedarikinde yardımlarına esirgemeyen Muhterem Hocam Doç.Dr. Celâl Kırca ya, fikirlerinden ve zengin kitaplıklarından faydalandığım değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma burada teşekkürü bir borç bilirim. Allah kendilerinden razı olsun.

20 Kasım 1990

H. Mehmet SOYSALDI

G İ R İ Ő

FERİD VECĐİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

G İ R İ Ő

FERİD VECĐİ`NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Ferid Vecdi`nin hayatı, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Mısır`da geçmiştir. Hiç şüphesiz bir insanın içinde yaşadığı asrın, o devirdeki siyâsî ve ilmî durumun, o kimsenin yetişmesi ve şahsiyetinin oluşmasında çok önemli tesirleri vardır. Bundan dolayı, Ferid Vecdi`nin hayatını ele almadan önce, içinde yaşadığı asra genel olarak bakmamız yerinde olacaktır.

Siyâsî Durum :

Ferid Vecdi`nin yaşadığı 19. asrın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki Mısır`ın siyâsî durumunu biz burada geniş bir biçimde ele almak yerine, genel hatlarıyla anlatmak, bu dönemle ilgili bilgileri çeşitli kaynaklardan özetlemek ve bu nedenle de elde ettiğimiz bilgilerin kaynaklarını topluca sunmak istiyoruz.

20. asrın başlarında Araplar henüz, birçok sahalarda hamleler yapmış ve Arap milliyetçiliği hareketini başlı başına tahrik etmiş olan Mehmet Ali Paşanın tayin ettiği yola girmeye hazır değildiler. Arap milliyetçiliği bu sebeple başlangıçta Hıristiyan ekalliyetlerle Batı tesiri altında kalmış olan küçük bir zümrenin eseri oldu. Büyük kitleler bu fikre çok sonra katılmışlardır. 1876 dan sonra Mısır, kısmen bağımsız bir devlet durumuna gelmiştir. 1876 dan sonra hükümet, taahhütleri yerine getirmek için ağır ve yakıcı vergiler koymuştur. Hoşnutsuzluk uyandıran bu durum, milliyetçi harekete yol açan sebeplerden biri olmuştur. Bu yıllarda kabine değişikliği, Hidivlerin değişmesi gibi sebeplerde ordudaki hoşnutsuzluğun artmasına ve İrabî

Paşa'nın nüfûz kazanmasına yaramıştır. İrâbî ve Mahmud Sami paşaların yabancı aleyhtarlığı ve orduda yeni bir temizleme hareketine girişmeleri üzerine İngiltere ve Fransa işe karışarak İskenderiye'ye bir donanma yollamışlardır. İskenderiye de vuku bulan şiddetli çatışmalar sonucu İrâbî Paşa yenilmiş ve Seylan'a sürülmüştür. Böylece Mısır'ı işgal eden İngilizler, gerekli gördükleri sürece Mısır da kalacaklarını ilân ettiler. 17 Haziran 1884'te Osmanlı hükümeti yabancı devletlere gönderdiği yazı ile Mısır'ın boşaltılmasını istedi. Fakat Bâbiâli 1906'da Akabe ve Tabe'yi işgal edip sonra da boşaltmak zorunda kalmasının dışında, 1914 Birinci Dünya Savaşına kadar İngilizler'e karşı başka herhangi bir girişimde bulunamadı. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti karşı cepheye yer alan İngiltere'ye savaş açtı. Fakat Mısır'ın korunması tamamıyla İngilizlerin elinde idi. Bundan sonra meclis toplanmış ve sıkıyönetim ilân edilmiştir. 24 Temmuz 1923 Lozan anlaşması Türkiye ve Mısır arasındaki bütün bağların kesilmesine yol açtı. Savaşın önemli bir sonucu da milliyetçiliğin yeniden uyanmasıdır. Wilson ilkelerine dayanan Mısırlılar siyâsî bağımsızlık istemeye başladılar. Bu hareketin başına savaştan önce adliye nazırlığında bulunan Sad Zağlul Paşa geçmiştir. Bundan sonraki üç yıl içinde İngiltere ile siyâsî mücadele devam etmiştir. Milliyetçiler çeşitli kargaşalıklar çıkardılar. İngilizler sıkıyönetimi sürdürdüler ve sürgün tedbirlerine (Zağlul iki kere sürgün edildi), baş vurdular. Aynı zamanda komünistler ve eski Hidiv Abbas Hilmi Paşanın taraftarları da faaliyete başladılar. Sonunda İngiltere hükümeti tuttuğu yolu değiştirdi; himâyeyi kaldırdığını ve Mısır da bağımsız bir devlet kurduğunu bildirdi. Sultan Mehmet Fuad, Kral I. Fuad adını aldı. Ocak 1924'te yapılan parlamento seçimlerini Vafd partisi büyük bir çoğunlukla kazandı. Sad Zağlul Paşa

hükümetin başına geçti. 1927`de Sad Zağlul Paşanın ölümünden sonra, Nahas Paşanın yönettiği Vafd partisi mücadeleyi sürdürdü. 1936`da Vafd hükümeti Mısır`ın yalnız kanal bölgesinde 10 000 kişilik bir askeri kuvvetle 400 pilot bulundurmak şartıyla, İngilizler tarafından boşaltılmasını sağladı. Ertesi yıl Montreaux antlaşmasıyla kapitülasyonlar da kaldırıldı. Bu antlaşmadan sonra saray ile Vafd partisi arasında tekrar anlaşmazlık çıktı. Kral Faruk Nahas paşayı iktidardan uzaklaştırarak meclisi kapattı. Vafd partisi ikiye ayrıldı. 1938 seçiminde ise, ancak 12 mebus çıkarabildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Mısır`ın İngiltere`ye karşı takip ettiği siyâset olumlu bir şekilde gelişti. Ali Mahir Paşa kabinesi saray ve meclisle anlaştı. İngiltere ye yakınlık gösterdi, fakat haziran 1940`ta İtalya savaşa girdiği halde, İngiltere`nin bütün ısrarlarına rağmen Mısır savaşa girmedi. 1940-1942`de Hasan Sabri ve Sırrı Paşa kabineleri İngiltere`ye daha çok yaklaştı. Sonunda Rommel`in başarıları Mısır`da mihver devletlerine taraftarlığı artırdı ve Sırrı Paşa bu gidişi önleyemedi. Şubat 1942`de Sırrı Paşa çekildi. Faruk, İngilizlerin baskısıyla Nahas paşayı iktidara getirmek zorunda kaldı. Mart 1942 seçimini büyük bir çoğunlukla kazanan Vafd partisi, sıkıyönetim ilân ederek basına sansür koydu. İngiltere aleyhinde yayın yapmayı yasakladı. Rommel in başarılı olduğu dönemde Nahas Paşa İngiltere için kuvvetli bir destek oldu. Mareşal Montgomery 1942`de El-Alemeyn savaşını kazanınca, mihver tehlikesi ortadan kalktı. Böylece Mısır kaybettiği itibarı tekrar kazandı. Nahas paşa`da İngiltere için yararlı olmaktan çıktı. Nahas Paşa`ya karşı kinini sürdüren Faruk, 1944`te onu iktidardan uzaklaştırdı; yerine Ahmed Mahir Paşa`yı getirdi. Mahir Paşa meclisle anlaşarak, mihver devletlerine savaş açtı. Savaştan sonra bir yandan Arap ittifakına, öte yandan Birleşmiş Milletler topluluğuna giren

Mısır, İngiliz kuvvetlerinin ülkeden çıkmasını ve Sudan üstünde kendisine tam bir hükümlanlık verilmesini istedi. Fakat Nakrasi ve Sıdkî Paşa kabineleri zamanın da yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Bu devirde milliyetçi ihtilâl hareketleri şiddetlendi. Kahire ve İskenderiye`de büyük gösteriler yapıldı. Birleşmiş Milletler, Araplarla Yahudiler arasındaki anlaşmazlığa hiç olmazsa kağıt üzerinde bir çözüm yolu bulmak üzere Kudüs şehrini ikiye böldü. Bu çözüm şekline göre İsrail devletinin kurulması Arapları memnun etmedi. Araplarla Yahudiler arasında çıkan savaş, Mısır kuvvetlerinin yenilgisi ve 24 Şubat 1949 Rodos Mütarekesiyle sona erdi. 1950`de seçimleri kazanan Vafd partisi meclise tamamen hakim oldu, 1936 Antlaşmasını ortadan kaldırdı. Nahas Paşa 1951`de İngilizlere karşı "Kanal savaşı" denilen mücadeleyi açtı. 1952`de Mısırlılar, Tel el-Kebir`deki işgal kuvvetlerine saldırdılar. Bir süre sonra Ali Mahir paşa, Kanal savaşını durdurdu. Mısır`da 26 Temmuz 1952 günü, devrimci subaylar topluluğunun öne sürdüğü Filistin savaşı kahramanı General Necip, idarenin suis-timallerinden ve İsrail karşısındaki küçük düşürücü yenilgiden sorumlu tutulan Kral Faruk`u tahttan feragata zorladı. Ama kralın iktidarının yerini subayların diktatörlüğü aldı. Siyâsî partiler kapatıldı, 18 haziran 1953`te cumhuriyet ilân edildi. General Necip bir süre sonra, 25 Şubat 1954`te cumhurbaşkanlığı görevinden alınmasına rağmen daha sonra yeniden cumhurbaşkanlığına getirildi. Kasım`da ise tekrar bu görevden alınarak yerine Albay Nasır geçti (1).

(1) Bkz. Ömer Abdülaziz Ömer, Tarihü`l-Meşriki`l Arabî, Dâru`l-Ma`rife, İskenderiye, 1984, s.324-339; Abdurrahman er-Rafii, Tarihu`l-Hareketi l-Kavmiyye, Mısır, 1930, s.165-171 ; Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Trc: Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1976, s.27-32, 101-105 ; Yılmaz Daşçıoğlu, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zafer Matbaası, İstanbul, 1989, XIII. 305 ; Haydar Bammât, İslâmîyetin Manevi ve Kültürel Değerleri, Trc: Bahadır →

İlmî Durum :

Rönesansla birlikte Avrupa'da başlayan ilim-din diğeri bir tabirle Hıristiyanlık-ilim çatışması, bir müddet sonra bazı kesimlerde bir dinsizlik akımı şekline dönüşmüştü. 19. yüzyıldaki bu dinsizlik akımı, aynı yüzyıl içinde İslâm ülkeleriyle Avrupa ülkeleri arasında çeşitli sebeplerle başlayan karşılıklı sıkı münasebetler sebebiyle, İslâm ülkelerinde de yayılmaya başlamış ve bir kısım aydınlar ve gençler arasında bir İslâm ilim çatışması vehimleri doğurmuştur. Tantâvî Cevherî, bu konuyu tefsiri " el-Cevahir " de şöyle anlatmaktadır: " İslâm ülkelerinden pek çok genç, yabancı dil öğrenip-te Avrupa'yı tanıdıktan sonra, son derece gururlanıp, kibirlendiler ve İslâm'dan yüz çevirdiler. Biz "Allah"a inanmıyoruz, çünkü frenkler de inanmıyorlar diyerek dini ve diyâneti terkedip, ibadetten uzaklaştılar. Gözümüzün gördüklerinden başkasına da inanmayız diyerek " Allah "ı ve madde ötesini kabul etmediler "(1).

Gerçekten de Avrupa'nın ilmî, iktisadî ve askerî alanlardaki üstünlüğü, Avrupaya tahsile giden gençlerimizi ve onlarla temas eden bazı aydınlarımızı, aşağılık kompleksine itmiş ve kendilerinde bir İslâm düşmanlığı meydana getirmişti. İslâm ülkelerinde yeni başlayan fakat Avrupa da sona ermek üzere olan 19. yüzyıl dinsizlik kalıntılarınının te'sirlerini azaltmak veya yok etmek,

Dülger, Ankara 1963, s. 414 ; J.H. Kramers, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VIII . 252-256 ; Meydan Larousse Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, İstanbul 1981, VIII. 730,731 ; Büyük Larousse Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, XIII. 8123 ; M. Holip, Political and Social Change in Modern Egypt, London, 1968, s. 322-340 .

(1) Tantâvî Cevheri, el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'ân, Mısır, 1350, I. 118 .

Avrupa da varolan ilim-din çatışmasının İslâm'da olmadığını ve hiçbir zaman da olmayacağını göstermek gerekiyordu. Bu görevde haliyle hem Kur'ân'ı hem de müsbet ilimleri iyi bilen müslüman ilim-din adamlarına düşüyordu. Dinî sebeplerin yanında 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında, İslâm'ı yeniden müdafaa tarzında başlayan bu hareketi başlatan, geliştirenler arasında, Cemâleddin Afgânî (Ö. 1315/1897), Muhammed Abduh (Ö. 1323/1905), Muhammed Reşid Rıza (Ö. 1354/1935), Muhammed Ferid Vecdi (Ö. 1373/1954), Muhammed İkbâl (Ö. 1357/1938), Mehmet Akif (Ö. 1355/1936), İsmail Fennî Ertuğrul (Ö. 1365/1946), Tahtâvî (Ö. 1294/1877) Tunuslu Hayrettin Paşa (Ö. 1315/1897) ve diğer İslâm âlimleri bulunmaktadır. Bunlar ve bunların başında diğer İslâm âlimlerinin gösterdikleri gayret ve çalışmaların neticesinde, İslâm-ilm çatışması olmadığı, tam aksine bir İslâm-ilm uzlaşmasının varlığı gösterilmiştir. Bu sahada yapılan çalışmalar, müfessirleri de büyük ölçüde etkilemiş ve onlarda da bu doğrultuda tefsir yazma arzusunu uyandırmıştır (1).

Bu reformculuk hareketi Mısır'da Muhammed Abduh tarafından sürdürülmekteydi. Abduh Mısır ve Suriye'de büyük etki yapmıştır. Mısır'da "el-Menar"ı çıkaran yeni bir nesil bu tesiri daha yeni şekillerde devam ettirmiştir. Muhammed Abduh'un mücadelesinin merkez noktasını, İslâm âlimlerinin, yanlış ve eksik dini anlayışları teşkil eder. Muhammed Abduh, İslâm uygarlığının gelişmemesinin baş nedeni olarak da şeriatın âlimlerce dondurulmuş olmasını göstermektedir. Bu nedenle, dört fıkhî mezhep ve bu mezhep müctehitlerinin kabul edilip, onların peşinden körükörüne gidişi (taklitçiliği) kınamaktadır. Bunların yerine ana kaynakları bağımsız olarak

(1) Celâl Kırcı, Kur'ân-ı Kerim ve Modern ilimler, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 22,23.

incelemeyi, yani içtihat kapılarını yeniden açmayı ve bu yoldan zamanın şartlarına uygun yeni hükümlere ulaşmayı tavsiye etmektedir. Abduh'un bu ideali, aslında ilk müslümanların (selefin) uyguladığı sâde bir din idi. Muhammed Abduh'un amacı, sünnî müslümana Batı metoduyla ilmin kapısını açmak ve bu yolda onu birkaç adım ilerletmektir. Nitekim Abduh, o zamana kadar ortaçağ düşüncesini sürdürüp gelen, Kahire'deki el-Ezher medresesine kısmen de olsa yeni bir ruh aşılayabilmiştir. Ancak O, süregelen mezhep görüşünü değiştirememiştir. El-Ezher'in yayın organı olan Nûru'l-İslâm gene eski yolunda devam etmiş, buna karşılık, Selefiye'nin aylık mecmuası olan el-Menar, Abduh'un ölümünden sonra onun baş öğrencisi Muhammed Reşid Rıza tarafından yayın hayatına devam etmiştir. Hilmi Ziya Ülken'e göre, Ferid Vecdi'de bu guruba dahil olan reformculardandır(1).

Ferid Vecdi, yaşadığı devirde cereyan eden bu reformculuk hareketlerinden büyük ölçüde etkilenmiş ve Muhammed Abduh'un izinden gitmiştir. Hayatı boyunca yazdığı yazılarında ve eserlerinde ilim ve din arasında uzlaştırmaya çalışmıştır. Yani bir anlamda O, çağının ilmi ve fikri hareketlerinden etkilenmiş, İslâm'ı ve müslümanları tenkit eden bilim adamlarına cevaplar yazmıştır. Diyebiliriz ki Ferid Vecdi, siyâsî olaylardan daha çok, ilmî ve sosyolojik hareketlerden etkilenmiştir. Zirâ, siyâsî olaylardan daha çok ilmî meselelerle uğraşmıştır. İlim ve İslâm'ın problemleri onun birinci meselesi olmuştur. Siyâsî olaylara ilgisi, ikinci planda kalmıştır(2).

(1) Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1966, II. 444.

(2) Geniş bilgi için bkz. Fazlurrahman, İslâm, Trc: Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s. 273-281 ; Ahmet Emin, Zuamû'l-İslah, Kahire, 1971, s. 303-336 ; Hüseyin Gazi Yurdaydın, İslâm Tarihi Dersleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 236-256 .

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

FERİD VECDİ'NİN HAYATI İLMİ ŞAHSİYETİ VE
ESERLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

FERİD VECĐİ`NİN HAYATI İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A) H A Y A T I :

Ferid Vecdi`nin doğum tarihi hakkında ihtilaf vardır. Hayatı hakkında yazılan yazılarda 1875 ve 1878 yılları arasında bir tarihte İskenderiye`de doğduğu belirtilmektedir. Mühendis Muhammed Tefvik Ahmed, Ferid Vecdi ile olan özel bir sohbetinde, onun 1869 yılında doğduğunu -bizzat kendisinden- işittiğini söylemiştir (1).

Babasının adı Mustafa, dedesinin adı ise, Ali Reşad`tır. Ferid Vecdi`nin gençlik yılları İskenderiye de geçmiş olup, bir müddet Dımyat`ta ikâmet etmiştir. Daha sonra vali vekili olan babası Mustafa Vecdi ile birlikte Süveys`e geçmişler ve oraya yerleşmişlerdir. Babası vali vekili olması münasebetiyle, Ferid öğrenimini değişik yerlerde sürdürmüştür. Onun ilmî yönden yetişmesinde babasının kütüphanesinin önemi büyüktür. Kaynakları tetkik ettiğimizde, Ferid Vecdi`nin hocaları ile ilgili hiçbir bilgiye rastlayamadık. Fransızca`yı ana dili gibi çok ileri bir seviyede öğrenmiş, hatta Arap-İslâm kültürünün dayanağı olan Kur`ân, sünnet, hukuk, tarih, fıkıh, müsbet ilimler ve edebiyat derslerini bu dille takip edebilecek seviyeye gelmiştir. Ancak örgün eğitimde okuduğuna dair bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Bu sebeple Fransızca`yı nerede ve nasıl öğrendiğinin bilemiyoruz. Öyle sanıyoruz ki bu konuda özel gayreti, babasının özel yönlendirmesi ve himâyesi söz konusu olabilir. 1899 yılından sonra Kahireye gelmiş ve orada vakıflar dairesinde bazı önemli vazifelerde bulunduktan sonra Ezher dergisinin yazı işlerini üstlenmiş, on yıla yakın bir süre bu görevde bulunmuştur. İki büyük dünya savaşını görmüş olan Ferid Vecdi

(1) Enverü`l-Cüdi, Muhammed Ferid Vecdi Râidü`t Tefvik Beyne`l-İlmi ve`d-Din, Mısır, 1974, s. 24.

20. yüzyıldan önceki insanlık fikir gelişmelerini takip etmiştir. Kalemini yazdığı asrın meselelerine hasrederek, meteryalist felsefenin karşısında durup, insanları dine ve imana çağırmıştır. Çağdaş Arap-İslâm kültürünün teşekkülü için doğu ve batının, modern ve klasik kültürünün dayanaklarından faydalanarak, bunu asrın insanlarına eşit bir şekilde takdim etmiştir. 1373/1954 yılında Kahire'de vefat etmiştir (1).

Tetkik ettiğimiz kaynaklarda Ferid Vecdi ile ilgili bilgiler, genellikle kısa ve muhtasardır. Hakkında verilen bilgiler, hemen hemen aynıdır. Ancak onun hayatı ile ilgili geniş bilgiye Enverü'l-Cüнди'nin "Muhammed Ferid Vecdi Râidü't-Tevfik Beyne'l-İlmi ve'd-Din" adlı eserinde bulmaktayız. Bu nedenle yukarıda verdiğimiz bu kısa bilgilerden farklı olarak, Enverü'l-Cüнди'nin bu eserini esas alarak daha geniş bilgi vermek istiyoruz.

Enverü'l-Cüнди bu eserde, Ferid Vecdi'nin uzun süren fikrî hayatını ;

- 1- İlmi çalışmaları dönemi.
- 2- Milli gazetecilik faaliyetleri dönemi.
- 3- Ansiklopedik ve ileri seviyedeki büyük çalışmaları dönemi.
- 4- İslâmî gazetecilik ve Mecelletü'l-Ezher'e ayırdığı dönemi olmak üzere başlıca dört merhaleden incelemetedir .

(1) Vecdi'nin tercüme-i hâli için bkz. Ömer Rıza Kehhâle, Mücemü'l-Müellifin, Beyrut, tarihsiz, X. 126, 127 ; Hayruddin ez-Zirikli, el-A'lam, (2 baskı) 1954, VII. 220, 221 ; Yusuf İlyan Serkis, Mücemü'l-Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe, Mısır 1928, II. 1451 ; Serkis, Camiu't-Tesânifi'l-Hadise, Mısır, 1927, s. 152 ; el-Bağdadî İsmail Paşa, İzahu'l-Meknun, Mısır, 1927, I. 399 ; Carl Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, Leiden 1942, III. 324, 325 ; Edip Mürüvve, Es-Sıhafetü'l-Arabiyye neşetüha ve Tatavvuruha, Beyrut, 1961, s. 294 ; Filip di Tarrâzî, Tarihu's-Sıhafeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1914, III. 189 ; Ahmet Atiyyetullah, Kamusu'l-İslâmî, Kahire, 1966, s. 243, 244 ; Mecelletü'l-Menar, Kahire, 1954, II. 145-149, X. 375-382, 456-480 ; Mecelletü'l-

1- İlmî Çalışmaları Dönemi : Bu merhalede müellif, kâinatın oluşumu, Yüce Allah'ın varlığının isbatı ve modern nizamlara karşı İslâm nizamının tatbiki konularında risâleler yazmaya başlamıştır. Bu arada bir takım te'lifler ortaya koymuş ve bu konuları açıklayan bazı makâleleri içine alan " El-Hayat " isimli dergiyi çıkarmıştır. Sonra da yazmış olduğu makâleleri müstakil eserlerde toplamıştır. Bu dönem, Ferid Vecdi'nin diğer Arap yazarlarının aksine, açık fikir, tatlı bir üslup, modern anlayışa uygun, psikolojik, dinî ve İslâmî konularda ifade gücünün açıkça görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde Muhammed Abduh'un İslâm'ı anlamadaki üslubunu kullanmıştır. Yaratıcının varlığı konusunda Batılı yazarlardan yararlanarak, Arap ve müslümanların çağdaş medeniyete katkılarını ortaya koymuştur. Bu ilk dönemin son yıllarını - daha sonra onun üslubuna ışık tutacak olan - iki büyük ansiklopedik çalışmaya hasretmiştir. Bu çalışmalardan birincisi, 1905 yılında çıkardığı edebiyat, sanat, müsbet ilimler ve felsefe konularını içeren " Kenzu'l-Ulûm ve'l-Lugat " isimli eseridir. Bu eseri hazırlarken, " Dairetü'l-Mearifi Larousse " ve kendi kitabı " Safvetü'l-İrfan fi Tefsiri'l-Kur'ân, (el-Mushaful-Müfesser) " gibi eserlerden yararlanmıştır (1).

2- Millî Gazetecilik Faaliyetleri Dönemi : Bu dönem Ferid Vecdi'nin 1907 yılında " ed-Düstur " isimli gazeteyi çıkarmasıyla başlar. Bu gazete birkaç sene devam edip, 1910 yılında kapanmıştır. Ferid Vecdi bu gazetesinde, günlük gazetecilik konusunda yeni bir yöntem ortaya koymuştur. Batıda yayınlanan modern fikir ve gö-

Ezher, Mısır, 1954, XXV. 751 ; Muhammed Hamud, el-Kavlü'l-Muhtasarü'l-Mübîn fi Menahici'l-Müfessirin, mecelletü'l-Fürkân, Kuveyt 1990 13. Sayı, s. 30,31.

(1) Bkz. Râidü't-Tevfik, s. 4,5.

rüslere, ilmin gelişmesine ait faaliyetlere, basit bir üslupla gazetesinde yer vermiştir(1).

3- Ansiklopedik ve İleri Seviyedeki Büyük Çalışmaları Dönemi : 1910 yılında " ed-Düstur " isimli gazetesinin basımına durdurduktan sonra, Ferid Vecdi'nin hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Kısa süren günlük gazetecilik faaliyetleriyle İslâm dünyasının her tarafında ismi duyulan Ferid Vecdi, günlük gazetesinin basımına son verince, tekrar ilmî ve ansiklopedik çalışmalarına dönmüştür. Vakit geçirmeden en büyük çalışması olan " Dâiretü Meârifî'l-Karnî'r-Râbi Aşera ve'l-Işrîn Milâdî " isimli ansiklopedisini hazırlamaya koyulmuştur. 1918 yılında da bu meşhur eserini tamamlamıştır. Bu çalışmalarına destek sağlamak amacıyla özel bir matbaa satın almış, bu matbaanın ismini de "Dâiretü Mearifi'l-Karnî'l- Işrîn " olarak koymuştur. 1923 te bu ansiklopedisini bazı yeni ilâvelerle ikinci kez on cilt olarak basmıştır. Bu dönemde Ferid Vecdi, (el-Ehram, el-Muktataf) gibi çeşitli günlük, haftalık ve aylık gazetelerde yazılar yazmıştır. Ayrıca " Alâ itlali'l Mezhebi'l-Maddî " isimli kitabının ilk baskısını 1921 yılında yapmıştır. " el-Vecdiyyat " isimli bir dergi de çıkarmış olan Ferid Vecdi, yine 1921 yılında " Düsturut Tegazzi " isimli birde kitap telif etmiştir. Ruhun varlığı konusu başta olarak birçok meseleye çözüm yolu aramış, çağın çeşitli, sosyal, siyâsî ve fikrî gelişmelerine ışık tutmuş, birçok ilmî tartışmalara katılmıştır. Bu tartışmalarda da, aklın ve ilmin diğer hususlara üstünlüğünü savunan fikirlerini çeşitli yazılarında ortaya koymuştur. Ferid Vecdi, bu dönemde önce yazmış olduğu "el-Meretü'l-Müslime, el-Mushafu'l-Müfesser " isimli eserlerinin ikinci baskısını yapmıştır (2).

(1) Bkz, Râidü't-Tevfik , s.6 .

(2) A.g.y

4- İslâmî Gazetecilik ve Mecelletü'l-Ezher'e Ayırdığı Dönem : Enverü'l-Cüdi'ye göre, 1933 te Mecelletü'l-Ezher'in başyazarlığına getirilmesiyle Vecdi nin hayatının dördüncü dönemi başlamıştır. O zaman mecelletü'l-Ezher'in ismi "Nuru'l-İslâm" idi. 1935 yılında "Mecelletü'l-Ezher" olarak değiştirilmiştir. Müellifin bu döneme ait çalışmaları 1952 yılına kadar devam etmiştir. Ferid Vecdi, bu tarihler arasında, fikrî ve ilmî faaliyetlerini aralıksız sürdürmüş, yirmi yıl içerisinde beşyüze yakın araştırma yapmıştır. Derginin bazı sayılarında iki veya üç makâle yazdığı olmuştur. Bu dönemde, daha ziyade Batı gazetelerinde yazılan, Arap kültürüyle, İslâmî ve psikolojik konularla ilgili yazılara önem vermiştir. İslâm âlemindeki millî ve fikrî hareketlerle çok yakından ilgilenmiştir. Çeşitli konularda makâleler yazmıştır. Bunların başında ise, İslâma yöneltelen şüphelere ve tenkitlere vermiş olduğu reddiyeler yer almaktadır. Ayrıca Ferid Vecdi, bu dönemde hâlâ bir kitapta toplanmamış üç büyük araştırma tezi neşretmiştir. Birincisi: "Mühimmetü'd Dîni'l-İslâmiyyi fi'l-Âlem", ikincisi: "es-Sîretü'l Muhammediyye Tahte dui'l-İlmi ve'l-Felsefe" bu araştırması 1939-1946 seneleri arasında yedi yıl sürmüştür. Üçüncüsü: "Anâsıru'l-Medeniyye fi'd-Diyâneti'l-İslâmiyye". Ferid Vecdi bu dönemdeki tecrübelerini şöyle açıklamaktadır: "1930 yılında "Nuru'l-İslâm" ismi ile çıkan "Mecelletü'l-Ezher" de yazılan konular, sadece tefsir, hadis, sünnetin ihyası ve faziletli amelere çağırıldan ibaretti. Modern ilim neticesinde, kalplere giren ilmî şüpheler, başka dergilerde çıkan felsefî yazılara, yayınevlerinin çıkardığı yabancı eserlerin tercümelerine yer verilmiyordu. Halbûki, bu yıllarda okuyucuların, imanı sarsacak ölçüde kalbe sirayet eden ilmî şüpheler, felsefî ve ilmî meseleler hakkında dinin bakış açısını bilmeye şiddetle ihtiyaçları vardı. İşte

ben, okuyucuların bu isteklerini ön planda tutarak, derginin bu yeni görüşleri ele alıp eleştirmesinin daha uygun olacağını düşündüm ". Ferid Vecdi, dergide " Cihanşumul Görüşlerin Sergilenmesi " ismi ile bir kısım hazırlayarak, o bölümde, Fransız gazetecileri ve diğerlerinin İslâm hakkındaki yazılarına cevap vermiştir (1).

B) İLMÎ ŞAHSİYETİ :

Faziletli ve başarılı bir yazar ve bilim adamı olan Ferid Vecdi'nin verimli ve uzun süren hayatını tam bilebilmek ve onu iyi anlayabilmek için şahsiyetini incelemek gerekir. Enverü'l- Cündi, " Raidü't-Tevfik " isimli yazmış olduğu kitapta O'nun ilmî şahsiyetini şöyle anlatmaktadır : " Ferid Vecdi, söylediği söze ne maddi bir menfaat, ne de şöhret bekleyen bir mesaj sahibini temsil etmektedir. Hayatı boyunca çoğu zaman işlerinde lüks ve konfordan uzak durmuş, sade ve mütevâzi bir hayat tarzını tercih etmiştir. Bir düşünür ve yazara yolcunun azığı misâlî az bir şeyin yeteceğine inanmıştır. İşte Ferid Vecdi'nin hayatında görülen mütevâzi yükselişi bu sayede olmuştur. Vecdi, ilim ve kültürle ilgili her türlü malzemeyi elde etmede, mârifet ve bilgiyi araştırmada cimrilik etmemiştir. Hayatını düzenli bir şekilde tanzim etmiş, yemek, uyku v.b ihtiyaçları hususunda bile son derece düzenli bir yol takip etmiştir. Hayat enerjisini harcamada ne çok cimri nede çok israfçıdır. Her işinde hoşgörülü olarak muhtedil bir yol izlemiştir. Hatta bu yazılarında ve eserlerinde meseleleri ele alış tarzına bile yansımıştır(2).

(1) Bkz. Râidü't-Tevfik, s. 85-87.

(2) A.g.e, s. 5-9 .

Ferid Vecdi tanıdığı kimselere karşı son derece mütevâzi bir şekilde davranmaktaydı. Hatta ziyaretçilerini -matbaasında çalışan işçi bile olsa- ayakta karşılardı. Sohbetlerinde kültürlü ve ileri gelen kimseler bulunur, İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelen birçok kişiler kendisini ziyaret ederlerdi. Ferid Vecdi'nin hayatında takip ettiği yol, orta bir yoldur. Akli düşünceye faaliyetlerinde hayatının sonuna kadar yer vermiş, hatta son dönemlerde yazdığı kitaplarda -araştırma ve inceleme konusunda- O'nun akla verdiği önem açıkça görülmektedir. Vecdi'ye göre, bir düşünürün zihni açık ve hür olmalıdır. O bu hususa esas olarak kendini, hayatın zorladığı birçok bağdan kurtarmış, hayatını ilim talep etmek, gerçeği araştırmakla geçirmiştir. Bir yazar veya araştırmacıyla ilmi bir konuda münakaşaya girdiğinde önce görüşlerini özet olarak arzeder, sonra da kendisine verilen reddiyelere, hiçbir açık noktada bırakmadan cevap verirdi. Vecdi bütün vaktini, elinde kalemi, önünde kitabı okuyarak, araştırarak, yazarak ilim ve ma'rifetle geçirmiş, vaktini boş şeylerle harcamamaya gayret etmiştir. Batıda ve İslâm âleminde birçok fikir adamıyla yazışmaları olmuştur. Şüphesiz ki o çağdaş fikir okulunun önderidir. Din ve medeniyeti, doğu ve batıyı, eski ve yeniye toplayıp yeni bir metodla bunların arasını uzlaştırmaya çalışmıştır. O'nun bu konudaki metodu diğer ilim ve din adamlarından farklıdır. Dr. Muhammed Hüseyin Heykel, Abbas Mahmud Akkad, Muhammed Ahmed Gamrâvî ve Muhibbiddin el-Hatib Ferid Vecdi'nin metodunu ve fikirlerini devam ettirenlerdir(1).

Ferid Vecdi'nin bu ilmi şahsiyeti, gerek Mısır da gerekse diğer İslâm ülkelerinde özellikle Türkiye de

(1) Bkz. Râidü't-Tevfik, s. 9-12.

bazı düşünürleri etkilemiştir. Örneğin, Sırat-ı Müstakîm dergisinde Mehmet Akif Ersoy ve Halil Nimetullah Vecdi'nin eserlerinden tercümeler yapmışlar ve neşretmişlerdir (1). Bu da gösteriyor ki, Mehmet Akif ve Halil Nimetullah gibi kişiler ondan etkilenmiştir. Ondan etkilenerek Türk halkını uyandırmaya çalışmışlardır.

C) DEVRİNDEKİ BAZI BİLİM ADAMLARIYLA SÜRTÜŞMESİ:

Ferid Vecdi'nin hayatının önemli bir yönü olarak fikri sürtüşmelerini incelediğimiz zaman O'nun fikrî hayatının büyük bir mücadeleyle geçtiğini görürüz. Örneğin ; Hanotaux ve Lord Kremer'in islâm'a yönelttikleri ithamlarına ve şüphelerine cevap vererek, onlarla mücadeleye girişmiş, İslâm'ı ve müslümanları müdafaa etmiş ve hakikatları açıklamaya çalışmıştır. Şimdi bu şahıslarla arasında geçmiş olan mücadeleye ve sürtüşmeye kısaca değinelim.

1- Hanotaux Gabriel (1853-1944) ile olan sürtüşmesi :

Eski Fransız dışişleri bakanı olan Hanotaux'un İslâm ve müslümanlar -Mısırlılar ve Araplar- hakkında söylediği çirkin sözlerin Müeyyid gazetesinde yayınlanması üzerine başlamıştır. Bu konuda Enverü'l-Cündî şu açıklamaları yapmaktadır : " Hanotaux'un şüphe ve ithamlarına önce Muhammed Abduh, Müeyyid gazetesinde cevap vermiştir. Daha sonra bu sürtüşmeyi Ferid Vecdi üstlenmiştir. O yazısında Muhammed Abduh'un Hanotaux'a gereken cevabı verdiğini belirterek, önümüzdeki tek noktadan başka birşey kalmamıştır. O da Hanotaux'un : "İslâma milletlerin putperestlikten Hıristiyanlığa geçmelerini sağlayan bir köprü olduğu için saygı gösterilmesi gerekir"

(1) Mehmet Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakîm dergisi II. 123-138.

sözüdür. Ancak biz ona ve onun gibi vehme kapılanlara İslâm'ın bir hazırlık dini olmadığını, bunun aksine gelecek asırlarda insan dehasının ulaşacağı bir gaye ve insanlığın son durağı olduğunu isbat etmek istiyoruz, demiştir. Daha sonra dinin tarihi seyrini ele alıp, ilimle din arasındaki mücadeleyi göz önüne serip, modern ilmin ruha yönelişini açığa çıkardıktan sonra, İslâm'ın beklenen fıtrat dini olduğunu belirtmiştir "(1).

Vecdi'nin özellikle psikolojiye yöneldiğini görüyoruz. Bundan da onun bu ilim dalıyla İslâm'ı ve müslümanları müdâfaa etmeyi amaçladığını anlıyoruz. Ferid Vecdi, insanlığın dine olan ihtiyacını açıklayıp, beşer tabiatının şüphelerden arındırılmış saf akide arayışı peşinde koştuğunu belirterek ; " ilim dînî garîzeyi geçmeyi başaramamıştır. Bütün tarih dönemleri, sürekliliği ve yaygınlığı ile dine seyirci kalmıştır, insan esasen Allah'a inanmakla yoğrulmuştur " görüşünü güçlendirmeye noktasında bizzat Avrupalı bilim adamlarının görüşünü sunmuştur. Sonra hedefine ulaşmış ve şöyle demiştir : " Beşeriyet her geçen gün bizim akidemize yaklaşmaktadır. Sonra, bizzat Fransız ilim adamlarının itiraflarından görüyoruz ki İslâm, önüne geçen bütün engellere rağmen müthiş bir şekilde yayılmaya başlamıştır " (2).

2- Lord Kremer Alfred (1828-1889)'e reddiyesi iki merhalede olmuştur. Birinci merhale, Kremer'in raporunun yayınlanması, ikinci merhale ise, Modern Mısır isimli kitabının basılması üzerine başlamıştır. Ferid Vecdi, reddiyesini Lord Kremer ve diğerlerinin okuyabilmesi için İngilizce olarak neşretmiştir. Kremer

(1) Bkz, Râidü't-Tevfik, s. 145.
 (2) A.g.e, s. 145, 146.

İslâm`da köleliğin serbest bırakılması, kadın hakları müslümanların bugün geri kalmaşlarının asıl sebebinin İslâm olduğu gibi daha birçok noktadan İslâm`a hücum etmiştir. Ferid Vecdi ise reddiyesinde ; Arap milletinin uyanmasının tek sebebinin İslâm olduğunu ve İslâm`ın prensipleri sayesinde ilerlediklerini, hatta İslâm`ın nurunun doğuda Çin, batıda Fransa`ya kadar yayıldığını söylemiştir. 11. ve 12. yüzyılda medeniyet nurunun Avrupa`ya ulaşmasını sağlayan büyük Endülüs Devleti, İslâm`ın yüce nizâmı ve prensipleri sayesinde bunları başarmıştır. Bu büyük devletin kurulmasını sağlayan ve getirdiği prensiplerle uzun yıllar medeniyetin kaynağı olan bir nizam ona sarılan bir milletin gerilemesine sebep olabilir mi? Evet, İslâm`ın zuhurundan asırlar sonra müslüman toplumlarında bir gerileme ve bozukluk ortaya çıkmıştır. Fakat bunun sebebi, İslâm`ın kendisi değil, İslâm`ın özüne aykırı olan birtakım hurafelerin ona girmesi, müslümanların da hak olan İslâm nizamını terk edip, fâsit (bozuk) nizamlara sarılmalarıdır (1).

Ferid Vecdi, köleliğin serbest bırakılması konusunda Kremer`in İslâm`a saldırılarına karşı çıkarak şöyle demiştir : " Kölelik müessesini ilk defa kuran İslâm değildir. Bilakis İslâm`dan önce kölelik vardı. İslâm köleliğin tarihi hikmetlerini gözönünde bulundurarak onun cevazına hükmetmiş fakat kölelik müessesini ileride -insanlığın olaylara bakış açısının değişmesine bağlı olarak - kaldırmak düşüncesiyle savaş yoluyla köleliğin gerçekleşeceğine hükmetmiştir. İşte bu nedenle medeniyet köleliğin kaldırılması düşüncesine evet dediği anda, bu konuya ilk el atanlar müslümanlar olmuştur. Hiçbir İslâm

(1) Bkz, Râidü`t-Tevfik, s. 147.

âlimi köleliğin kaldırılması aleyhinde bulunmamış ve onun iptalinin (kaldırılmasının) dine ters düştüğünü iddia etmemiştir " (1).

Ferid Vecdi, Kremer`in kadın hakları konusunda ki eleştirilerine şöyle cevap vermiştir : " İslâm`da, kadın hakkında medenî ilkelere aykırı hiçbir şey yoktur. Bilakis İslâm, Avrupa`nın hâlâ ulaşamadığı kadın haklarını bundan asırlarca önce getirmiştir. İslâm, kadının erkeğin sahip olduğu gibi bir ruha sahip olduğunu kabul etmiştir ki, bu hakkı kadına Avrupa uzun süre tanımakta diretmıştır. Halbuki İslâm kadının hayatta erkeğin ortağı olduğunu ve bütün özelliklerden yararlanması gereken bir varlık olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca ona, tıpkı erkekler gibi yargılama, fetvâ verme ve görüşünü serbestçe açıklama yetkisini vermiştir. Kadın Batı`da hâlâ bu hakları elde etmiş değildir. Yine İslâm kadına malında, alış veriş, kirâ, rehin gibi hususlarda tam tasarruf hakkı vermiştir. İslâm`ın kadının hürriyetine verdiği önemin bir ölçüsü olarak, onun çocuğunu emzirmeye mecbur edilmeyişini ve kocasını ücret karşılığı birini bu iş için tutmaya zorlaması gibi hakları gösterebiliriz. İslâm`ın kadına vermiş olduğu bu haklara, Batı kadınının hâlâ ulaşamaması olması ve batılı bir araştırmacı nazarında bu gibi hususların küçümsenmesi çağdaş düşünceye aykırı değil midir? Herhalde sayın Kremer bu devirde bazı müslümanların kadınlara sert davranmalarını, onların dinlerinin bir emri olduğunu zannetmektedir. Halbuki bu böyle değildir " (2).

(1) Bkz, Râidü`t-Tevfik, s. 147.

(2) A.g.e, s. 146-131.

Ferid Vecdi, 1932 yılında yeni bir mücadele dönemine başlamıştır. Bu yeni dönemde O'nun münakaşa konusu olan en önemli meselelerden biri, müellifin ilim ve din arasında tevfik etme hususunda beyan ettiği görüşleri olmuştur. Vecdi'nin bu görüşlerini Reşid Rıza " el-Menar" da, Mustafa Sabri " el-Ehram" da ve Muhibbüddin el-Hatib`de "el-Fetih" gazetelerinde tenkit etmişlerdir. Bu dönemde Ferid Vecdi'nin savunduğu görüşün ana noktası; "müslümanların Kur`ân`ı anlamada, düşünmeden ve iknâ olmadan doğrudan teslim olmaları değil de, aklî delillere bağlı olarak Kur`ân`ı anlamaya çalışmaları gereklidir " şeklindeki görüşüdür (1).

Ferid Vecdi'nin Kur`ân-ı Kerim'in tercemesi konusundaki Reşid Rıza, Taftazânî, Muhibbüddin el-Hatib ve Mustafa Sabri ile yapmış olduğu münakaşalara ; Türklerin Kur`ân-ı Kerim'i tercemesi, bu konuyla ilgili Ezher'in tutumu, el-Merağî'nin konuya teşviki ve bu meselenin geniş çaplı bir araştırma zemininde görüşülmesi fikrini ileri sürmesine yolaçmıştır. Kur`ân'ın tercemesi konusunda Ferid Vecdi'nin kanaati ve savunduğu fikir; Kur`ân'ın harfi tercemesinin yapılabileceğine dairdir. Ferid Vecdi bu görüşünü başta Ebu Hanife olmak üzere bir kısım islâm kaynaklarına dayandırmaktadır. Zîra Ebu Hanife, Kur`ân-ı Kerim'in herhangi bir dile terceme edilebileceğini kabul etmiştir (2).

Vecdi`ye göre müslümanların Kur`ân'ın terceme edilmesine mani olmaları İslâm'ın yayılmasını baltalamaktadır. Müslümanlarca bu engelleme onların dış dünyadan kopup kendi kabuklarına çekilmelerinden sonra ortaya çıkmıştır. İslâm ; Kur`ân'ın yalnız Arap asıllı veya

(1) Bkz, Râidü`-t-Tevfik, s. 159.

(2) Bkz, Şemsüddin es-Serahsi, Kitabu`l-Mebcut, Da`ru`l-Marife, Beyrut, tarihsiz, II. 234.

sonradan Araplaşanların okuyabileceğini, onlara has olduğunu savunmaz, kaldı ki Kur`ân`ı Arap diliyle okuyamayan ve okumak istemeyen milyonlarca insan vardır. Bu konudaki Ferid Vecdi`nin muarızlarının görüşü ise : Kur`ân`ın son derece belîğ bir kelim olduğu ve hiçbir tercemenin Arapça metnin seviyesine çıkamayacağı noktasında yoğunlaşmaktadır. Nitekim İncil ve Tevrat gibi dini kitapların tercemesinde büyük temel yanlışlıklara düşüldüğünü ve bu tür kitapların tercemesinin zor olduğunu tarih bize göstermektedir. Netice olarak, Vecdi Kur`ân`ın tercemesi konusundaki görüşünde ısrar etmekte ve gerekçe olarak ta, İslâm dininin cihanşumul ve getirdiği prensiplerin en ileri ilmî ilkeler ve felsefî görüşlere uygun olduğu bu sebeple medeni milletlerin İslâm`a yönelişlerini göz önünde bulundurarak, Kur`ân`ın tercemesinin zarurî olduğunu savunmuştur (1).

(1) Bkz, Râidü`t-Tevfik, s. 159-165.

D) ESERLERİ :

1- Kitapları : Ferid Vecdi'nin kaynaklarda adı geçen başlıca eserleri şunlardır ;

1- el-Felsefetü'l-Hıkkâ fi Bedâi'l-Ekvan :

" الفَلَسَفَةُ الْحَقَّةُ فِي بَدَائِعِ الْأَكْوَانِ "

Ferid Vecdi'nin bu eseri 84 sayfa olup, 1895 yılında Abdurrezzak matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Eser, mukaddime, dört bölüm ve hâtime'den meydana gelmektedir.

Mukaddime ; insan ve durumu hakkında genel bir malumattan ibarettir. Birinci bölüm ; kâinatın acâibliklerini zikir hususundadır. İkinci bölüm, insanın acaiblikleri, varoluşun hikmetleri ve bu konudaki meşhur âlimlerin sözleri zikredilmiştir. Üçüncü bölüm, hayvan âlemi ve acaibliklerinden, dördüncü bölümde ise bitkiler âlemi ve acaibliklerinden bahsedilmiştir. Hatimede de kâinattaki insan, hayvan ve bitkiler âlemi hakkında genel bir özetten sonra yaratılışın hikmetlerini özetlemektedir (1).

Bu eser Halil Nimetullah tarafından Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. Halil Nimetullah bu eseri Sırat-ı Müstakîm dergisinde 6. sayıdan başlayarak 8. sayıya kadar, her sayıda iki veya üç sayfa olarak parça parça yayınlamıştır (2).

2- Tatbîku't-Diyâneti'l-İslâmiyye Alâ Nevâmîsi'l-Medeniyye (تَطْبِيقُ الدِّيَانَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ عَلَى نَوَامِيسِ الْمَدِينِيَّةِ) :

Bu eser, 109 sayfadan ibaret olup, ilk olarak 1898 yılında basılmıştır. Müellif bu eserinde başlıca şu konulara değinmiştir ; insan, hayatın yükümlülükleri ilim ve din, İslâm nedir?, din nedir?, insanlık için büyük nizam, hürriyet için insanın savaşıması, vicdan ve

(1) Bkz, el-Felsefetü'l-Hıkkâ fi Bedâi'l-Ekvan, Mısır 1313, s. 12-79.

(2) Bkz, Halil Nimetullah, Sırat-ı Müstakîm , 6/89,90; 7/102,103; 8/121,122.

4- el-Mer`etü`l-Müslime (المرأة المسلمة) :

Bu eser, 206 sayfadan ibaret olup, Kahire`de Terakkî matbaasında 1901 yılında ilk baskısı yapılmıştır. İkinci baskısı ise, 1912 yılında Hindiye matbaasında yapılmıştır (1).

Müellif bu eserinde kadınlar hakkında 13 soruya cevap vermiştir. Esere uzun bir önsözle başlamış, 13 bölümden sonra hâtıme ile bitirmiştir. Bu kitabında başlıca şu sorulara cevap vermiştir ; " Kadın nedir? Kadının tabii vazifesi nedir ? Kadın beden ve ruhen erkekle eşit olabilir mi? Kadın hürriyeti istenilen şekilde midir? Kadın dışarıda erkekle birlikte çalışıp onlara iştirak edebilir mi? Kadının tabiatında dışarıda çalışabileceğine delâlet eden bir özellik var mıdır? Bazı ülkelerde kadınların erkek işlerinde çalışmalarını devam ettirmektedirler? Kadınlar erkekler karşısında örtünmeleri gerekli midir? Örtünme bir esirlik âlameti midir, yoksa bir hürlük vesikası mıdır? Örtünme kadının olgunlaşmasına mani midir? Örtünme kalkabilir mi? Günümüzün modern kadını olgun kadınmıdır? Kadın için en iyi eğitim ve öğretim metodu hangisidir? " (2).

Bu eser Mehmet Akif Ersoy tarafından Osmanlıca-ya tercüme edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy önce bu eseri Sırat-ı Müstakîm dergisinde " Müslüman kadını " başlığı altında 3. sayıda başlayarak 19. sayıya kadar, her sayıda iki veya üç sayfa olmak üzere parça parça yayınlamıştır (3). Sonra da okuyucuların isteği üzerine bir kitap

(1) Bkz, Mu`cemü`l-Matbuat, II. 1452.

(2) Bkz, el-Mer`etü`l-Müslime, Terakkî Matbaası, Kahire 1901, s. 14-191.

(3) Bkz, Mehmet Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakîm Dergisi, 3/42-45 ; 4/57-60 ; 5/76-79 ; 6/90-93 ; 7/103-107 ; 8/122-127 ; 9/139-142 ; 10/106-109 ; 11/173-176 ; 12/186-188 ; 13/203-205 ; 14/218-220 ; 15/234-236 ; 16/252-255 ; 17/269-270 ; 18/285-286 ; 19/303,304.

haline getirmiştir. Bu kitabın Mahmut Camdibi tarafından sadeleştirilmiş şekli Sinan Yayınevi tarafından 1972 yılında basılmıştır. Bu kitap küçük ebatla 103 sayfadır.

5- el-İslâm fi Asrı'l-İlmi (الإسلام في عصر العلم)

Ferid Vecdi'nin bu eseri 816 sayfadan ibaret olup, 1902 yılında Mısır'da Terakkî matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Eser iki ciltten ibaret olup, birinci cilti dört bölümden meydana gelmektedir. Bu ciltte müellif, insanın kendi mahiyetini bilmesi, medeniyet, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in hayatı ve metafizik başlıkları altında çeşitli konuları açıklamıştır(1). İkinci cilt ise, başlıca 12 kısımdan meydana gelmektedir. Bu kısımlar da, felsefe, sosyal meseleler, müslümanlara göre ilim, Japon milletinin yükselmesindeki sosyal faktörler, metafizik, İslâm nedir?, tevhid, konferanslar, velâyet, kerâmet, vesile ve şefaât, mucizeler, din ve dindarlar, araştırma ve makâleler, İslâm dünyasının meseleleri ve bazı çözüm yolları gibi konuları açıklamıştır (2).

6- el-Medeniyetü ve'l-İslâm (المدنية والاسلام)

162 sayfadan ibaret olan bu eser, 1904 yılında ilk baskısı yapılmıştır. Müellif, eserinde başlıca şu konulara yer vermiştir ; Hayatın yükümlülükleri, ilim ve din, İslâm nedir?, insanlık için büyük nizam, insanın hürriyeti için cihad etmesi, vicdan ve düşünce hürriyeti, insanın topluma, ailesine ve kendisine karşı vazifeleri, nefsin şüphelerden arıtılması ve nefsin en

(1) Bkz, el-İslâm fi Asrı'l-İlmi, Dâru'l-Kitabi'l Arabî, Beyrut, tarihsiz, I. 37-367.

(2) A.g.e, II. 371-381.

güzel ahlâkla vasıflandırılması, yanlış inançların düzeltilmesi, İslâma göre çalışmanın yeri ve önemi, müslümanların zımmîlere karşı görevleri, İslâm ve müslümanlar (1).

7- Kenzu`l-Ulûm ve `l-Lugat (كَنْزُ الْعُلُومِ وَاللُّغَةِ)

Müellifin bu eseri 870 sayfadan ibaret olup, 1905 yılında Mısır`da el-Vâiz matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Müellif mukaddimede, ilmin fazileti ve zorluklarından bahsetmiş ; " Eskiden ilim aklî olgunluğu sağlamak için isteniyordu. Bugün ise durum değişmiştir. İlim, şimdi yaşam için bir zaruret ve silah olarak telakkî ediliyor " demektedir. Ferid Vecdi bu eserinde tıp, sosyoloji, tarih, coğrafya, edebiyat v.b aklî ve naklî ilimlerin bir hulâsasını yapmış, bazı meşhurlarında hal tercemelerini zikretmiştir. Ayrıca kitabın sonunda bazı lafızların zikredildiği ilâve bir bölüm vardır(2).

8- Mecmuatü`r-Resâili`l-Felsefiyye

(مجموعة الرسائل الفلسفية) :

Bu eser, bazı felsefi konularda yazılmış risâlelerin toplandığı bir kitaptır. 1914 yılında basılmıştır (3).

9- Dâiretü Meârifi`l-Karni`r-Râbî Aşera ve `l-Işrîn Mîlâdi (دائرة معارف القرن الرابع عشر والعشرين مِئَلَا بِي)

Bu eser Ferid Vecdi`nin yazmış olduğu en büyük ve en değerli eserlerinin başında olup, tam on ciltten ibarettir. Her cilt ise 800 sayfadan oluşmaktadır. Vecdi bu eserini 1910 yılında yazmaya başlamış, 1918 yılında tamamlamış ve ilk baskısını " Dâiretü`l-Meârif "

(1) Bkz, el-Medeniyetü ve `l-İslâm, Mısır 1912, s. 8-158.

(2) Bkz, Mucemü`l-Matbuat, II. 1451,1452 ; Mecelletü`l-Menar, X. 463 ; Râidü`t-Tevfik, s. 26.

(3) Serkis, a.g.e, II. 1452.

isimli kendi matbaasında yapmıştır. 1923 yılında bu ansiklopedisine bazı yeni ilâveler yaparak, yine on cilt olarak ikinci baskısını yapmıştır. Müellif bu eserinde konuları alfabetik sıraya göre yazmıştır. Bu eseri; Arapça, naklî, aklî tüm usul ve furûlarıyla, kevnî ilimlerden bahseden çok geniş ve genel bir ansiklopedidir. Muh-tevâsı içinde ; nâhiv, sarf, belâgat, dînî konular, mezhepler tarihi, tefsir, hadis ve usul vardır. Ayrıca genel ve özel tarih, Doğulu ve Batılı meşhurların hal tercemeleri, tabî ve siyâsî coğrafya, kimya, astronomi, sosyoloji, ekonomi, psikoloji, tıp, tedâvi, sağlık kuralları, pratik ev bilgileri, tabîî eczacılık ve eczacılığın özellikleri, istatistik ve insanın ihtiyaç duyduğu (insanı ilgilendiren) bütün konuları içine almaktadır (1).

10- Kitabu`l-Muallimîn (كِتَابُ الْمُعَلِّمِينَ) :

Ferid Vecdi`nin bu eseri 576 sayfadan ibaret olup, 1918 yılında Mısır`da " Dâiretü`l-Meârif " matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Bu eser, Mısır Milli Eğitim Bakanlığı`nın çıkardığı eğitim metodları isimli kitabın tafsilatlı bir şerhi mahiyetindedir (2).

11- Alâ İtlâli`l-Mezhebi`l-Ma`ddî
(عَلَى إِطْلَالِ الْمَذْهَبِ الْمَادِّي) :

Vecdi bu eserinde maddeciliğe reddiye yazarak, onların metodlarını çürütmeye çalışmıştır. Bu eser ilk olarak Mısır`da 1921 yılında Dâiretü`l-Meârif Matbaasında basılmıştır (3).

(1) Bkz, Dâiretü Meârifî`l-Karnî`r-Râbi Aşera ve`l-Işrîn milâdî, Dâru`l-Ma`rife, Beyrut 1971, I- X.

(2) Bkz, Mucemu`l-Matbuat, II. 1451.

(3) A.g.y.

12- Düstûru`-t-Tegazzî (سُبُورُ التَّغْذِي) :

Müellif bu eserinde, Vegetarisme (et yemezlik, bitkisel ürünlerle beslenme) ile ilgili görüşlerini ve bu husustaki metodunu ortaya koymuştur. Ayrıca et yemeklerinin zararlarını da açıklamıştır. Bu kitabında sağlık bilim adamlarının, yemek çeşitleri ve besin değerleri hakkında yazdıkları birçok makâleleri de zikretmiştir. Ferid Vecdi`nin vegetarisme hakkındaki görüşlerinden birçok öğrencileri etkilenmiştir. Bunların başında mühendis Muhammed Tefvik Ahmed`i sayabiliriz. Vecdi bu eserinde ayrıca zihnî işlerle uğraşanlar için özel bir beslenme metodu açıklamıştır. Bu kitap ilk olarak 1921 yılında Mısır`da basılmıştır (1).

13- Nakdu`ş-Şiiri`l-Câhilî (نَقْدُ الشِّعْرِ الْجَاهِلِيِّ) :

Ferid Vecdi`nin bu eseri ilk olarak Dâiretü`l Mearif matbaasında 1926 yılında basılmıştır. Müellif bu kitabında, Taha Hüseyin`in " eş-Şi`ru`l-Câhilî " isimli kitabını tenkid etmekte ve Taha Hüseyin`in kitabında yapmış olduğu hataları belirtmektedir. Eserin kendisini araştırmalarımıza rağmen bulamadık. Eser hakkındaki verdiğimiz bilgileri, Râidü`t-Tefvik adlı kitaptan tesbit ettik (2).

14- el-İslâmu Dînun Âmmun Hâlidun (el-İslâmu Dînu`l-Hidâye ve`l-Islah) (الاسلام دين عام خالد الاسلام)
دين الهداية والصلاح

Ferid Vecdi`nin bu eseri, Amerika üniversitesinde "mesailü fi`l-İlmi " adıyla -İslâma, Kur`ân`a ve Hz. Peygambere hücum eden, birtakım şüpheler ortaya atan bir kitabın çıkması üzerine yazılmıştır. 1932 yılında Ferid Vecdi, günlük siyâsî bir gazete olan "el-Cihad" isimli gazetede, makâleler halinde bu şüphelere cevap

(1) Bkz, Râidü`t-Tefvik, s. 83.

(2) A.g.y.

vermiştir. Daha sonra bu yazdığı makâleleri 190 sayfa-
lık bir kitapta toplamıştır. İlk baskısı 1932 yılında
" Dâiretü`l-Mearif " matbaasında yapılmıştır. Bu kitap
1962 yılında " Daru`l-Hilâl " matbaasında " el-İslâmu
Dînu`l-Hidâye ve`l-İslah " ismiyle neşredilmiştir. 209
sayfadan meydana gelen bu kitap, mukaddime ve altı bö-
lünden oluşmaktadır. Birinci bölüm ; din ve vahiy, ikin-
ci bölüm ; İslâmın akla ve ilme verdiği önem, üçüncü
bölüm ; İslâm Şeriatı, dördüncü bölüm ; İslâm`ın âlem-
deki te`siri, beşinci bölüm ; İslâm`dan şüphelerin uzak-
laştırılması hakkındadır. Altıncı bölümde ise müellif,
İslâm`da kadın hususunda mücez bilgiler vermektedir (1).

15- Safvetü`l-İrfan fi Tefsiri`l-Kur`ân (el-Mus-
hafu`l-Müfesser) (صفوة العرفان في تفسير القرآن -
المصحف المفسر

Tezimize konu olan bu eseri, çalışmamızın ikinci
bölümünde geniş olarak ele alıp, tahlil edeceğiz.

(1) Bkz, el-İslâmu Dînu`l-Hidâye ve`l-İslah,
Dâru`l-Hilâl, 1962, s. 8-209; Mecelletü`l-Menar, II. 145.
Râidü`l-Tevfik, s. 82.

2- Çıkardığı Dergi ve Gazeteler :

1- el-Hayat (الْحَيَاة) :

Ferid Vecdi, bu dergisini 1899 yılında çıkartmaya başlamış ve 1900 yılına kadar devam etmiştir. Altı yıl ara verdikten sonra 1906 yılında tekrar çıkarılmaya başlanmış, bir yıl devam ettikten sonra durdurulmuş, 1914 yılında tekrar çıkarılmaya başlanmıştır (1).

2- ed-Düstûr (الدُّسْتُورُ) :

Haftalık birgazete olarak, 16 Kasım 1907 tarihinde çıkarılmaya başlanmış ve 1910 yılına kadar devam etmiştir. 12 yıl ara verildikten sonra 1922 yılında çıkarılmaya başlanmış ve 1933 yılına kadar devam etmiştir(2).

3- el-Vecdiyyât (الوَجْدِيَّاتُ) :

Haftalık olarak çıkarılan bir dergi olup, 1921, 1922 yılları arasında çıkarılmıştır (3).

(1) Bkz, Râidü't-Tevfik, s. 190.

(2) A.g.y.

(3) A.g.y.

İKİNCİ BÖLÜM

FERİD VECDİ`NİN TEFSİRİ EL-MUSHAFU`L-MÜFESSER

İKİNCİ BÖLÜM

FERİD VECDİ`NİN TEFSİRİ EL-MUSHAFU`L-MÜFESSER

A) ESERİN TANITIMI :

Ferid Vecdi`nin bu tefsiri 827 sayfa, tek ciltten ibaret olup, ilk olarak 1907 yılında Mısır`da basılmıştır. Müellif tefsirine 140 sayfadan meydana gelen uzun bir mükaddimeyle başlamıştır. Bu mukaddime tefsirin bazı baskılarında sondadır. Müellif, mukaddime başlıca şu konulara değinmiştir ; din nedir?, insan ve iman, insanın fıtrat dinine dönüşü, İslâm nedir? İslâm bir fıtrat dinidir, dinler karşısında insan, cahil insanın dinden payı, âlimler ve din, dindeki şüpheler, Kur`ân`ın yüce maksatları, Kur`ân nazarında dinler, insanlar, müslümanlar, kâfirler, şeriat, cihad, ibadetler, mucizeler, velâyet, kerâmet, tevessül, şefaat, kaza ve kader gibi konuları açıkladıktan sonra tefsir usulüyle ilgili, Kur`ân`ın cem edilmesi, Kur`ân da nâsîh ve mensuh, kiraatlar gibi meseleler hakkında da mücez bir malumat vermiştir (1). Sonra Kur`ân-ı Kerim in ilk suresi "Fâtiha" dan başlayarak, son suresi olan "en-Nas" suresine kadar âyet âyet tefsirini yapmıştır. Biz bu eserin tahlilinde 1977 yılında Kahire`de Dâru`ş Şâb matbaasında basılmış olan baskısını esas aldık.

B) ESERİN YAZILMASI :

Ferid Vecdi`nin tefsiri kısa ve özündür. Onda lüzumsuz bilgiler, yorumlar ve nakiller yoktur. O böyle bir tefsiri yazmayı murad etmiş ve yazmıştır. Onu böyle bir tefsiri yazmaya sevkeden sebepler vardır. O bu sebepleri, tefsirinin mukaddimesinde açıklamıştır. Ona göre Kur`ân-ı Kerim`i, Allah`ın emrettiği şekilde okuyup anlayacak ve bu amaca kendisini en kısa yoldan ve kolay bir şekilde ulaştıracak bir tefsir bulunmamak-

(1) Bkz. el-Mushafu`l-Müfesserin mukaddimesi, s. 10-140.

tadır. Ayrıca, kendisi gibi birçok ilim dalıyla uğraşan kimselerin, geniş hacimli, ciltler dolusu tefsirleri okuyacak vakitleride bulunmamaktadır. Gerçi bazı meseleleri çözmek için muhtasar bazı tefsirler yazılmış ise de bunların kendisine göre eksik yanları vardır. Ferid Vecdi 1323/1905 tarihinden itibaren " Safvetü'l İrfan fi Tefsiri'l-Kur'ân " isimli bir tefsir yazmaya başlamış, daha sonra tefsirinin ismini " el-Mushafu'l Müfesser " olarak değiştirmiştir (1).

Ferid Vecdi yazış amacını ise şöyle açıklamaktadır : " Bu eserimi yazmaktaki maksadım Arapça lafızların manalarını ilmî meselelerden hâli (teferruata inmeden) olarak arzeden, ayet-i kerimeleri okuyanlara -mananın açıkça belirmesi için- âyetlerin nüzûl sebeplerini zikreden bir tefsir yazmaktı. Önce kendim için Kur'ân-ı Kerim'i okumamda îtimat edebileceğim bir tefsiri mushafın kenarına yazmaya başladım. Yazma esnasında böyle bir tefsire Kur'ân-ı Kerim'i okuyan herkesin ihtiyaç duyup isteyebileceğini anladım, sonra bu tefsiri tamamlayıp tâb ettirmeyi düşündüm. Bu çalışmamla, işlerinin çokluğu nedeniyle büyük hacimli tefsirleri inceleme ve tetkik etme imkanı bulamayan veya ilmî seviyelerinin yetersizliği sebebiyle önceki müfessirlerin te'liflerini anlamada zorluk çeken insanlar arasında Allah'ın kitabının manasının en iyi bir şekilde anlaşılmasına sebep olmasını umarak bu tefsirimi okuyuculara takdim ediyorum. Bu kitaptan istifade etmenin tam olması için onu daha sonra mushaf şeklinde yazmayı uygun gördüm. Okuma esnasında âyet ve lâfızların manalarına dönüp bakabilmenin kolay olması için her sayfanın tefsirini aynı sayfanın kenarına yazdım. Bu çalışmalarım-dan, tefsirin her tarafa yayılmasını, bu vesile ile Yüce Kitab'ın manalarıyla ilmin yaygınlaşmasını, kaybo-

(1) Bkz, Râidü't-Tevfik, s. 26.

lan bu İslâm ümmetinin eski gücüne dönebilmesi için bu kitapla amel etme arzusunun nefislerde harekete geçmesini, böylece ileri milletler arasında yerimizi alıp, insanlık meşalesini yükseltmek ve medeniyet binasının direklerini dikmede onlar gibi çalışmamıza vesile olmasını dilerim " (1).

Gerçekten de Ferid Vecdi'nin tefsirinde bu amacını büyük ölçüde tahakkuk ettirdiğini görmekteyiz. Müellif eserini kaleme alırken , kimlerin tesiri altında kaldığını, hangi tefsirleri kaynak olarak seçtiğini ve faydalandığını belirtmemektedir. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde onun ana kaynaklarının, el-Keşşaf, ebu`s-Suud, et-Taberi ve Tefsiru`l-Kur`âni`l-Azim, gibi meşhur tefsirler olduğunu tesbit ettik. Bu tesbitlerimizi yeri geldiğinde ilerideki konularda örnekler verecek açıklamaya çalışacağız.

(1) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesserin mukaddimesi, s. 1 .

C) RIVÂYET YÖNÜNDEN VECDI`NİN TEFSİRİ :

Zamanımıza kadar yazılan tefsirlere baktığımızda müfessirlerden bazılarının ; Kur`ân`ı Kur`ân ile, Kur`ân`ı Hz. Peygamberin sünnetiyle veya Sahabe ve Tâbiûn`dan nakledilen rivâyetlere dayanarak tefsir yaptıklarını görürüz. Bazı müfessirler ise ; dil, edebiyat, din ve çeşitli bilgilerden faydalanarak, kendi tercih, görüş ve kanaatlarına dayanarak tefsir yazmışlardır.

Ferid Vecdi ise, yazmış olduğu bu tefsirde Kur`ân`ın Hz. Peygamber tarafından yapılan tefsirine, Sahabe ve Tâbiûn`dan nakledilen tefsir rivâyetlerine fazla yer vermemiştir, fakat âyetlerin manalarının iyi bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olması maksadıyla nüzûl sebeplerini zikretmiştir. Ferid Vecdi daha ziyâde Arap diline, kendi görüş ve kanaatlerine ağırlık vererek tefsirini yazmıştır.

Şimdi, tefsirinin rivâyet yönünü inceleyelim :

1- Kur`ân`ın Kur`ân ile Tefsiri :

Kur`ân`ın Kur`ân ile tefsirine Asr-ı Saadetten itibaren büyük önem verilmiştir. Çünkü Kur`ân`ın bir yerinde kapalı olarak geçen bir âyet, başka bir yerinde tafsilatlı olarak açıklanmıştır. Kur`ân-ı Kerim`i peygamber efendimize indiren Yüce Allah`tır. Şüphesiz ki indirmiş olduğu kelâmdan ne kastettiğini en iyi bilen de yine kendisidir. Bundan anlaşılıyor ki Kur`ân`ın Kur`ân ile tefsiri en sağlam yoldur.

Maalesef Ferid Vecdi, Kur`ân`ın Kur`ân ile tefsirine fazla yer vermeyip, sadece bir örnekle yetinmiştir. Şimdi bu örneği inceleyelim:

ÖRNEK :

Yasin suresi 7. ayetindeki " لقد حق القول علي

"أكثرهم " "Andolsun, onların çoğuna o söz hak oldu ". Müfessir " القول " "söz" kelimesini

"أملأ ن جهنم من الجنة والناس أجمعين "

insanlardan bir kısmını cehenneme dolduracağım " (1) âyet-i kerimesiyle tefsir etmiştir (2).

Ferid Vecdi rivâyet tefsiri içinde yer alan konulara yani Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiûn görüşlerine, nüzûl sebepleri hariç, hemen hemen hiç yer vermediğini görmekteyiz. Bu tefsir ekolüyle ilgili hiçbir konuya yer vermemiş olsaydı, bu ekole karşı olumsuz bir tavrından söz edebilirdik. Ancak Kur`ân`ın anlaşılması için nüzûl sebeplerinin bilinmesinde kesin bir zorunluk mevcuttur. O`da bu zorunluğu hissetmiş ve nüzûl sebeplerinden âyetlerin muhtevalarını, amaçlarını anlamak için istifade etmiştir. Fakat bunun dışındaki konularda meselâ, Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiûn`un görüşlerine yer vermemiştir. Bizce bunun sebebi şu olabilir ; Ferid Vecdi sadece rivâyet tefsirine değil, mezhebi, sûfî ve fikhî tefsirlerde de yer alan görüşlere ve münakaşalara da yer vermemiştir.

İçtimaî tefsir ekolünün temsilcisi Muhammed Abduh`un büyük ölçüde etkisinde kalan ve onun Kur`ân`a bakış açısıyla bakan bir kişi olarak, Ferid Vecdi Kur`ân`ı anlamada, tefsir ekollerini bir engel olarak görmüş olabileceğini ve bu nedenle de Abduh gibi doğrudan Kur`ân`a ulaşma ve onu anlama yöntemini benimsemiş olabileceğini zannediyoruz. Zîra, Abduh`un da, etkilenirim kaygısıyla Celâleyn`den başka tefsirlere bakmadığı ve istifade etmediği nakledilmektedir. Belki Ferid Vecdi de bu yolu benimsemiş ve bu yüzden farklı tefsir ekollerine, bu arada rivâyet tefsirine de ilgi duymamış ve ihtiyaç hissetmemiş olabilir. Ayrıca içtimaî tefsir ekolünün sahih de olsa bazı hadislerle olumsuz baktığını biliyoruz. Kaldı ki Ferid Vecdi tefsirinin mukaddimesinde

(1) es-secde, 32/13.

(2) Bkz, El-Mushafu`l-Müfesser , s. 579.

teferruata inmeden , ilmî meselelerden ve luzumsuz bilgilerden hâlî olarak, çağın insanına doğrudan Kur`an`ın mesajını vermek istediğini söylemektedir(1) . Bu nedenle O`nun Akif`in ifadesiyle, doğrudan doğruya Kur`ân`dan alıp ilhâmı, asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmî anlayışında olabileceğini sanıyoruz. Yine onun ifadesinden anladığımıza göre, çağlar boyu yapılan yorumları Kur`ân`ı anlamada bir engel teşkil etmektedir. Ferid Vecdi bu metoduyla bu engeli aşmaya çalışmıştır. Zîrâ rivâyetlere dalmış olsaydı, bunlar arasında tercih yapması, yaptığı tercihlerinde sebeplerini zikretmesi gerekiyordu. Bu ise kısa ve özlü bir tefsir yazma amacına ters düşecekti.

İşte bu ve buna benzer sebeplerden dolayı böyle bir metodu uygulayarak rivâyetlere yer vermemiştir.

2- Nüzûl Sebepleri :

Kur`ân-ı Kerim, toptan indirilmemiştir. İlk âyetlerin nüzûlü ile sonuncu arasında 23 seneye yakın bir zaman vardır. Bu müddet içerisinde, müslümanların kendi aralarında veya komşuları olan müşrik Araplarla, Ehli Kitap olan Yahudiler arasında cereyan eden bir hadise dolayısıyla veya muhtelif sebeplere dayalı olarak, Kur`ân-ı Kerim`in nazil olduğu bilinmektedir. Bazı durumlarda Hz. Peygamber`e yöneltilen sorular da âyetlerin nüzûlüne sebep teşkil etmiştir. Her âyetin olmasa bile, bazı âyetlerin birtakim nüzûl sebepleri vardır. Bazı âyetlerin hakîkî manalarını anlayabilmek için, onların hangi sebepten dolayı nâzil olduğunu bilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Âlimler, kusursuz bir tefsirin yapılabilmesi için her müfessirin bu ilmi bilmesini şart koşmuşlardır. Ebu`l-Feth el-Kuşeyrî ve Ibn Teymiye`nin de-

(1) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser`in mukaddimesi, s. 1 .

diği gibi ; âyetlerin nüzûl sebeplerini bilmek, onların manalarını anlamada mühim rol oynar (1).

Birçok müfessir, manasını anlamada zorluk çektikleri âyetin nüzûl sebebini öğrendikten sonra müşkil-leri ortadan kalkmıştır. Nüzûl sebebi bilinmediği takdirde, âyetin yanlış anlaşılabilmesine şu hadiseyi misal olarak gösterebiliriz : Rivâyete göre, Osman b. Maz'un ve Amr b. Ma`dîkab " iman edipte güzel güzel amel ve hareketlerde bulunanlara yediklerinden dolayı hiçbir günah yoktur " (2) âyetine bakarak içkinin mübah olduğunu iddia etmişlerdi. Âyetin niçin nâzil olduğunu bilselerdi böyle bir iddiaya cür`et etmelerine imkân yoktu. Âyetin nüzûl sebebi şu idi : " Ey inananlar, şarap kumar, dikili taşlar (putlar), (üzerine yazılar yazılmış) şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz " (3). Bu âyetle, içkinin haramlığı, şeytan işi ve murdar olduğu, kat`î olarak ilân edilince, bir kısım sahabe; " Ey Rasulullah ya bundan evvel vefat eden ve şarap içmiş bulunan kardeşlerimiz ahirette halleri ne olacak ? deyince ; Yüce Allah bu suale cevap mahiyetinde yukarda mezkûr âyeti indirmiş ve bu kimselerin affa mazhar olduklarını haber vermiştir (4) .

Ferid Vecdi`de, nüzûl sebebini, âyetin manasını tam anlamada büyük rol oynadığını zikrederek, tefsirinde bu konuya büyük önem vermiş ve âyetlerin nüzûlü-

(1) Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, el-Bürhan fi Ulûmi`l-Kur`ân, Mısır, 1972, I. 22 ; Celâluddin Abdurrahman es-Suyûtî, el-İtkan fi Ulûmi`l Kur`ân, Kahire 1951, I. 28.

(2) el-Mâide, 7/93 .

(3) el-Mâide, 7/90 .

(4) Bkz, el-Bürhan, I. 28 ; el-İtkan, I. 29.

ne sebep teşkil eden olayları zikretmiştir. Bunu yaparken de, bazan âyeti yorumsuz olarak sadece nüzûl sebebini zikretmiş, bazen de âyeti ve nüzûl sebebini veya sebeplerini zikrederek yorumlarda bulunmuştur.

Şimdi bu konu ile ilgili bazı örnekler verelim:

a) " الآیة نزلت فی کذا " İbaresıyla Nüzûl sebeplerini Açıklaması :

ÖRNEK 1 : " Tevrat`tan kendilerine bir miktar nasip verilenleri görmezmişin ki, aralarında hüküm vermek için Allah`ın kitabına davet olunurlar da sonra onlardan bir zümre, Tevrat`ın hükmüne arkasını çeviriyor. Onlar böyle hakikatlerden yüz çevirmeyi âdet edinenlerdir "(1).

Bu âyet-i kerime, Yahudi`lerden bir topluluk hakkında nâzil olmuştur: Yahudilerden zinâ yapan iki kişi Peygamber Efendimizin hakemliğine müracaat etmişlerdi. Hz. Peygamber onlara recm`le (taşlanarak öldürülmelerine) hüküm verince, yüz çevirmişler, bunun üzerine onlara Tevrat`a bakmalarını söylemişti, Tevratın da recmi emrettiğini bulduklarında Yahudi`lerden bir topluluk kızmışlardı (2).

ÖRNEK 2 : " Allah`ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip, onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka birşey doldurmuyorlar. Kıyâmet günü Allah ne onlara konuşacak ve ne de onları temizleyecektir. Onlar için acı bir azap vardır "(3).

Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber`in Tevrat`taki vasıflarını gizleyen Yahudi din âlimleri hakkında nâzil olmuştur (4).

b) " سبب نزول هذه الآیة " İbaresini Kullanarak Nüzûl Sebeplerini Zikretmesi :

ÖRNEK 1 : " Nihayet Rableri de onların dualarına şöyle

(1) Âl-i İmrân, 3/23.

(2) Bkz, el-Mushafu l-Müfesser, s. 66.

(3) el-Bakara, 2/174.

(4) A.g.e, s. 33.

icabet etti ; Muhakkakki ben, içinizden gerek erkek gerek dişi olsun hayır işleyen hiç kimsenin yaptığını zâyi etmem " (1).

Bu âyet, Ümmü Seleme'nin ; " Ey Rasulallah ben Allah'ın hicret'te erkekleri zikrettiğini, kadınları ise zikretmediğini işittim " demesi üzerine nâzil oluşturu (2).

ÖRNEK 2 : " Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf etme ki, sonra kınanmış olursun eli boş açıkta kalırsın " (3).

Bu âyetin nüzûl sebebi; bir kadın kızını Hz. Peygambere göndererek, ondan elbise istetti. Hz. Peygamber de elbise bulamayınca gömleğini çıkarıp verdi. Evde açık kaldı ve namaz için mescide çıkamadı (4).

ÖRNEK 3 : " Az kalsın seni bile, sana vahyettiğimizden başkasını bize iftira edesin diye, fitneye düşüreceklerdi ve o takdirde seni dost edineceklerdi " (5).

Bu âyet-i kerime, Sakif Kabilesinin, Hz. Peygamber'den kendilerine, diğer Arap kabilelerinden ayrı bir şekilde taviz vermesini istemeleri, Hz. Peygamberinde azda olsa onlara meyletmesi sonunda bir uyarı ve tehdit olarak nâzil olmuştur (6).

c) Hz. Peygamber'e soru şeklinde vâki olan nüzûl sebeplerini zikretmesi :

ÖRNEK 1 : " (Ey Rasulüm) Babası ve çocuğu olmayanın mirası hakkında senden fetva istiyorlar " (7).

Müellif, bu âyet-i kerimenin, hasta olan Câbir'in ; "Ey Allah'ın Rasulü, benim babam ve çocuğum yok, malımı ne yapayım?" diye Hz. Peygamber'e sorduğunda nâzil olduğunu bildirmektedir (8).

(1) Âl-i İmrân, 3/195.

(2) Bkz. el-Mushafu'l-Müfesser, s. 95.

(3) el-İsrâ, 17/29.

(4) A.g.e, s. 368.

(5) el-İsrâ, 17/73.

(6) A.g.e, s. 375.

(7) en-Nisâ, 4/176.

(8) A.g.e, s. 133.

ÖRNEK 2 : " Ey inananlar, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur`ân indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. Halbuki Allah onlardan geçmiştir. Allah bağışlayıcıdır, halîmdir " (1).

Bu âyet-i kerimenin nüzûl sebebini Ferid Vecdi şöyle nakleder ; Hac âyeti indiği zaman Sürâka İbn Mâlik, Hz. Peygamber`e ; " her sene mi (hac yapacağız) ey Allah`ın Rasulü? " diye sordu. Hz. Peygamber ise cevap vermedi. Sürâka sorusunu üç defa tekrar etti. Hz. Peygamber : " hayır dedi, eğer evet deseysen (hac her sene) farz olurdu. (Her sene) farz olsaydı, bunu yapamazdınız. Benim sizi serbest bıraktığım şeylerde sizde beni serbest bırakın. İşte yukarıdaki âyetin nüzûl sebebi bu olaydır (2).

ÖRNEK 3 : " Ey peygamber! eşlerine söyle : " Eğer siz dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size müt`a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzellikle salayım " (3).

Bu âyeti kerimenin nüzûl sebebi ; Hz. Peygamber`in hanımlarının süslü elbiseler ve nafakâlarında artırılmasını istemeleri sonucu nâzil olmuştur. Sonra da Hz. Peygamber`in hanımları bu isteklerinden vazgeçip buldukları duruma razı olmuşlardır (4).

ÖRNEK 4 : " Nice canlı var ki rızkını taşıyamaz, onları da, sizi de Allah besler. O, işiten, bilendir" (5).

Bu âyet-i kerime, Sahabiler Mekke`den Medine`ye hicret etmeleri emrolduğunda, "yaşantımızı devam ettireceğimiz bir şeyimizin olmadığı bir beldeye nasıl hicret ederiz" demeleri üzerine nâzil olmuştur (6).

(1) el-Mâide, 5/101.

(2) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s. 157.

(3) el-Ahzab, 33/28.

(4) A.g.e, s. 553.

(5) el-Ankebut, 29/60.

(6) A.g.e, s. 529.

d) Bir âyetin nüzûlüne başka başka şahısları sebep olarak göstermesi :

ÖRNEK 1 : " Bir de sözünüzde durmanız, takva sahibi olmanız ve insanların arasını düzeltmeniz için Allah'ı yeminlerinize hedef yapmayın, Allah kemaliyle işitici ve bilicidir " (1).

Müellif bu âyet-i kerimenin, iki kişi hakkında nazil olduğunu zikretmektedir. Birincisi ; Mıstah`ın Hz. Aişe`ye iftirâ etmesi sebebiyle Hz. Ebubekir`in Mıstah`a iyilik ve ihsanda bulunmamak üzere yemin etmesi, ikincisi de ; eniştesiyle kız kardesinin arasını bulmamak için, onlarla konuşmamaya yemin eden Abdullah b. Revaha hakkında nâzil olmuştur (2).

ÖRNEK 2 : " Allah fakirdir, biz zenginiz" diyen Yahudi lerin sözünü elbette Allah işitmiştir " (3).

Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber`in Yahudi Benî Kaynuka kabilesine bir mektup yazarak onları İslâm`a davet etmesi, namaz kılmalarını, zekât vermelerini istediğinde onlardan bazıları; "Allah fakir bizden borç istiyor" demeleri üzerine nâzil olmuştur (4).

ÖRNEK 3 : " İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce insanları Allah`ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için (masal, hikâye gibi) eğlence türünden boş sözleri satın alırlar. İşte onlara, küçük düşürücü bir azap vardır " (5).

Bu âyet-i kerime, içinde önceki kavimlerden hurâfe hikâyeler bulunan Farisî kitapları satın alıp ta, insanlara okuyan ve " Hz. Muhammed önceki milletlerden hikâyeler bahsediyor bizde aynısını anlatıyoruz " diyen bazı insanlar hakkında nâzil olmuştur (6).

-
- (1) el-Bakara, 2/224.
 (2) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, 45.
 (3) Âl-i İmrân, 3/181.
 (4) A.g.e, s. 93.
 (5) Lokman, 31/6.
 (6) A.g.e, s. 540.

Bütün bu örneklerde de görüldüğü gibi Ferid Vecdi, âyetleri tefsir ederken bazen nüzûl sebeplerini yorumsuz olarak zikretmiş, zaman zaman yorum yaptığıda olmuştur. Onun bu metodu kendi amacına uygundur. Çünkü o sadece âyetlerin manalarının açıkça anlaşılabilmesi için nüzûl sebeplerini zikretmeyi amaçlamaktadır.

3- Nesh Meselesi :

Ferid Vecdi, tefsirinin mukaddimesinde nesh`i şöyle açıklamaktadır : Nesh, lugat`ta ; izâle etmek, gidermek, yok etmek, iptal etmek, değiştirmek, tebdil ve nakletmek manalarına gelir. Allah`ın bir âyeti bir âyetle nesh etmesi demek, birinci âyetin hükmünü ondan sonra gelen ikinci bir âyetle iptal etmesi demektir. Yüce Allah`ın, " Biz, bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirirsek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz " (1) âyeti kerimesin de buyurduğu gibi.

Kur`ân düşmanları nesh`i, Kur`ân`ın Allah`ın kelâmı değil de Hz. Muhammed`in kelâmı olduğuna dair kendilerine delil edinerek, şöyle demeşlerdir : " Eğer Kur`ân-ı Kerim Allah`ın kelâmı olsaydı, zamanın ve durumların değişmesiyle hükümleri değişmez, sabit kalırdı!" Ferid Vecdi ise onlara şöyle cevap vermiştir : " Yüce Allah İslâm dinini insanlara, o dinin âdâbı ile nefislerini terbiye edip, öğretileriyle kalplerini ısındırmak, ruhlarını onunla yüceltmek ve şuurlandırmak için indirmiştir. Çünkü İslâm dini pratik ve canlı bir dindir. Yeryüzünde İslâm dininden başka insanlığın her dönemine uygun düşen ve her tavrına uyan bir mezhep, bir felsefe yoktur. İşte şimdi insanların çeşitli ve geçerli mazeretlerle, dünyanın tüm kıtalarındaki tahrif edilmiş eski dinlerden uzaklaştıkları görülmektedir. İslâm dışında,

(1) el-Bakara, 2/106.

Avrupadaki sosyalizm ve kominizm v.b ıslahatçı sistemlerin hepsi işlemez duruma gelmiş olan sistemlerdir. Hiçbir kimse zamanın ve hayat şartlarının değişmesini ileri sürerek, İslâm'ın geçerliliğini yitirdiğini iddia edemez. İslâm dini insanın zayıflık ve kuvvetlilik, bilgili ve bilgisizlik, zenginlik ve fakirlik, savaş ve barış gibi bütün hallerini zamanın ve mekânın değişmesine uygun bir şekilde düzenlemeye önem vermiştir. İslâm dini, -beşer tabiatınının gereği- fıtrî bir din olup, yaratılışın gayesine de uygun bir dindir. İnsanda herşey değişip, artış ve eksilmeye maruz kaldığından dolayı, yüce Allah son din olan İslâm'ı, insanın her dönemdeki arzu ve isteklerine karşılık verebilecek tarzda kılmıştır. Eğer İslâm dini bilinen diğer dinler gibi olsaydı, yani Hz. Muhammed'ten sonra başka bir peygamber daha gelecek olsaydı, o zaman Kur'ân'ın düstûrları sınırlı olurdu. Hz. Peygamber'in ahirete intikal etmesiyle o dinde zâil olmuş olurdu ve insanlar yeni bir vahyi karşılama-ya hazırlanırlardı. Fakat Yüce Allah bu dini insanların her dönemine uygun bir din olarak göndermiş, Hz. Muhammed'in de peygamberlerin sonuncusu olduğunu açıkça belirtmiştir. Durum böyle olunca, en cahil insanın dahi bildiği gibi, insan sınırlı dar bir kayıt altına kesinlikle alınamaz, daima değişmeye maruzdur. Bundan dolayı Yüce Allah koymuş olduğu kanunları geniş kapsamlı kılmıştır. Hikmetinin gereği olarak bütün halleri gözönünde bulundurarak, önce insanların ihtiyaçları ölçüsünde hükümler koymuş, sonra durumun ve şartların değişmesinden dolayı onlara daha uygun olan bir hükümle önceki hükmü neshetmiştir " (1).

Ferid Vecdi, Kur'ân-ı Kerim'de nesh'in varid olduğuna dair Sahabe ve Tabiûn'un çoğunluğunun ve dört

(1) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesserin mukaddimesi, s. 133.

mezhep imamının ittifak ettiklerini zikrederek, müslümanlardan parmakla gösterilecek kadar az kimseler (Ebu Müslim, Muhammed b. Bahr el-İsfihani, Dr. Muhammed Tefvik Sıtki)(1) ise nesh'e delâlet eden âyetleri te'vil ederek Kur'ân'da nesh'in mevcut olmadığını iddia ettiklerini, bu iddiaların ise haksız ve batıl olduğunu söylemiştir (2) .

Müellif, nesh'e delâlet eden âyetleri tefsir ederken nesh'e taraftar olduğunu ve nesh'i kabul ettiğini de açıklamaktadır. Şimdi bu âyetlerin tefsirlerini nasıl yaptığını inceleyelim :

a) Nesh ile İlgili Âyetleri Tefsir Edişi :

ÖRNEK 1 :

Müellif, el-Bakara suresi 106. âyeti; " ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير " Biz, bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirsek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz. Yüce Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmedin mi ? " (3) tefsir ederken, nesh'e taraf - tar olduğunu belirterek şöyle demektedir ; " Milletlerin zamanla gelişmeleri, yükselmeleri ve ilerlemelerinden dolayı hükümlerde nesh olması zaruridir. İslâm dini pratik bir dindir. Toplumun bu dinle kemâle ulaşması için sosyal değişmeler karşısında İslâm'ın kolaylık sağlaması kaçınılmazdır. Bu durum hükümlerin donuk bir halde kalıpta, bu dine bağlı olanların onu terketmeye veya yabancı kanun ve nizamlara başvurmak zorunda kalmalarından daha iyi değildir? " (4).

(1) İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, Ankar 1982, s. 125.

(2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesserin Mukaddimesi, s.134

(3) el-Bakara, 2/106.

(4) A.g.e, s. 21.

ÖRNEK 2 :
 " ... وَأَنَا بَدَلْنَا آيَةَ مَكَانٍ آيَةً ... " (1) Ferid Vecdi bu âyet-i kerimenin nesh'e delâlet ettiğini bildirerek, şöyle tefsir etmiştir : Şartların değişmesinden dolayı, biz bir âyetin yerine, önce nâzil olanı neshedip, bir âyeti değiştirip getirdiğimizde, Allah ne indirdiğini ve insanları ıslah ve ifsat edecek şeyleri pek iyi bilip haber vermişken, kâfirler dediler ki; "sen ancak bir iftiracısın" hayır onların çoğu, zamanın değişmesi ile hükümlerin de değişeceğini bilmezler (2).

ÖRNEK 3 :
 " بِمَوَالِهِ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ " (3) Ferid Vecdi, bu âyetin de nesh'e delâlet ettiğini bildirerek şöyle tefsir etmiştir : " Allah, nesh edilmesini zaruri bulunduğu hükümleri nesheder ve kalması gerekenleri yerinde bırakır. Levh-i Mahfuz O'nun yanındadır " (4).

b) Bazı Âyetlerin Hükümünün Nesh Edildiğini Bildirmesi :

ÖRNEK 1 :

"Sizden birinize ölüm alâmetleri belirlediği zaman eğer geriye mal bırakacaksa, babasına, anasına ve akrabalarına malının üçte birinden çok olmayacak şekilde vasiyet etmek farz kılındı. Bu vasiyet, ebeveyn ve akrabasını mahrum etmemek için takva sahiplerine hak oldu "(5).

Ferid Vecdi, bu âyeti tefsir ederken bu âyetin hükümünün İslâm'ın ilk devirlerinde geçerli olduğunu Nisâ suresindeki miras âyeti ; " Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki misli-

(1) en-Nahl, 6/101.

(2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 359.

(3) er-Ra'd, 13/39.

(4) A.g.e, s. 328.

(5) el-Bakara, 2/180.

ni tavsiye eder... "(1) ile kaldırılmış, yani nesh edilmiş olduğunu belirtmektedir (2).

ÖRNEK 2 :

Vecdi, " Beyt-i Haram`ın ziyaretçilerine taarruz ederek öldürmeyin " (3) âyet-i kerimesinin seyf âyeti " Haram ayları çıkınca Allah`a ortak koşanları nerede bulursanız öldürün " (4) ile hükmünün mensuh olduğunu bildirmektedir (5).

ÖRNEK 3 :

" Onlar ki inandılar, hicret ettiler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaştılar ve onlar ki (yurtlarına göçenleri) barındırdılar ve yardım ettiler; işte onlar, birbirlerinin velisi (dostu, koruyucusu) durlar " (6).

Ferid Vecdi, bu durumu şöyle açıklamaktadır; Muhacirler ve Ensâr, akraba olmadıkları halde birbirlerine vâris olurlardı. Sonra, ancak akraba olanların birbirlerine vâris olacağını bildiren " Yakınlık sahipleri (akraba olanlar) Allah`ın kitabına göre birbirlerine vâris olmaya daha uygundurlar. Allah her şeyi bilir"(7). Âyet-i kerimesi önceki âyetin hükmünü nesh etmiştir(8).

ÖRNEK 4 :

"Size farz kılınan oruç sayılı günlerdir. Sizden kim hasta veya seferde olursa tutmadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar). (İhtiyarlıktan yada şifâ ümidi kalmamış hastalıktan ötürü) oruca güç dayananların fide vermesi, bir yoksulu doyurması lazımdır.

(1) en-Nisâ, 4/11.

(2) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s. 35.

(3) el-Mâide, 5/2.

(4) et-Tevbe, 9/5.

(5) A.g.e, s. 134.

(6) el-Enfâl, 8/72.

(7) el-Enfâl, 8/75.

(8) A.g.e, s. 238,239.

Bununla beraber gönül isteğiyle kim bir iyilik yapar (oruç tutar) sa o, kendisi için iyidir. Bilerseniz oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır " (1).

Vecdi, bu âyet-i kerimeyi tefsir ederken oruç tutmaya gücü yetenlerin oruç tutmaları veya yerine fide vermeleri ruhsatının İslâm'ın ilk devirlerinde olduğunu, sonradan ise bu ruhsatın " فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ " "Kim (o zaman aya yetişir) ayı görürse oruç tutsun"(2), âyetiyle nesh edilip, gücü yetenlere orucun farz kılındığını zikretmiştir (3).

4- Kıraat Yönünden Vecdi'nin Tefsiri :

Lugat'ta "kırâât", "kırâat" kelimesinin çoğuludur. "Kırâat" ta "okumak" manasına gelen "Ka-ra-e " fiilinin mastarıdır.

Istılah'ta ise, kırâat, en doğru ifadesiyle ; Kur`ân kelimeleri üzerinde, med, kasır, hareke, sükûn, nokta ve îrab bakımından olan değişikliklerdir, diye tarif edilmiştir (4).

Ferid Vecdi tefsirinin mukaddimesinde kıraatlar hakkında şöyle demektedir : " Kur`ân âyetleri nâzil olur olmaz mü'minler nâzil olan Kur`ân âyetlerini hemen ezberliyorlardı. O zaman Arapların muhtelif lehçeleri vardı, dolayısıyla Kur`ân'ı muhtelif vecihlerle okuyorlardı. En fasih olanlar ise, yedi lehçe idi. Bu lehçeler içinde en tercih edileni ise Kureyş lehçesi idi. İlk zamanlar Hz. Peygamber, herkesin kendi lehçesiyle Kur`ân-ı Kerimi okuyabileceklerine dair ruhsat vermişti. Sahabiler, peygamber den aldıkları kıraat vecihleri farklı olduğu için bazı âyetlerin kıraatında

(1) el-Bakara, 2/184.

(2) el-Bakara, 2/185.

(3) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 35.

(4) Muhammed Abdulazîm ez-Zerkâni, Menahilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur`ân, Mısır, tarihsiz, I. 412 ; Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 102.

aralarında ihtilafa düştüler. Hz. Peygamber ; "Şüphesiz bu Kur`ân yedi harf üzere nâzil olmuştur. Size kolay geleni okuyun " buyurmuştu (1). Her belde de bulunan müslümanlar, Kur`ân kıraatını değişik Sahabilerden farklı lehçelerle öğrendikleri için Kur`ân farklı kıraatlarla okunuyordu. Örneğin ; Basralılar, Kur`ân`ı Ebu Mûsa el-Eş`arî den, Kûfeliler, Abdullah b. Mesud`tan, Şamlılar, Übeyy b. Kâ`b`dan, Hıms`lılar, Miktat`tan kıraat öğreniyorlardı. Herkes kendi okuduğu kıraatın daha hayırlı, daha doğru ve daha fasih olduğunu iddia ediyordu. Hz. Osman bu ihtilafların daha da artmasından korktuğu için, Kur`ân`ı Kerim`i Kureyş lehçesi üzerine istinsah ettirdi. Fakat kısa bir süre sonra müslümanlar kıraatta ihtilafa düştüler ve herkes ilmî seviyesine güvendiği bir kıraat âliminden kıraat öğreniyor ve ona tâbî oluyordu. Zamanla müslümanlar naklî tevatürle sabit olan yedi kıraat üzerine ittifak edip, karar kıldılar. Bu kıraatlar ve imamları şunlardır :

Medine`de ; Nâfi ibn ebi Nuaym (ö. 169/785) ve Yezid ibn Kâ`kâ (ö. 130/748).

Mekke`de ; Abdullah b. Kesir (ö. 120/738).

Basra`da ; Ebu Amr b. Alâ (ö. 154/771) ve Yakub el-Hadramî(ö. 205/820).

Kûfe`de ; Asım b. Ebu`n-Nucûd (ö. 127/745) ve Hamza b. Habib ez-Ziyad (ö. 156/773), Ali el-Kisâi(ö. 189/805), Halef el-Bezzaz (ö. 229/844).

Bu kıraat âlimlerinin okuduğu kıraatlardan başka birçok kıraatlar daha vardı ki, bunlar şaz kıraatlar olarak isimlendirilmektedir. Zamanla yedi kıraata üç kıraat daha eklenerek on kıraat olmuş ve bu on kıraat ise, kıraatta asıl kabul edilmiştir. Şaz kıraatların dışında bu kıraatların herhangi biri okunarak namaz kılınması caizdir.

(1) Ebu Abdilllah Muhammed b. İsmail el-Buhari, Sahihu`l-Buhâri, Beyrut 1987, VI. 227; İbn Haccac el-Kuşeyri Müslim, Sahihu`l-Müslim, İstanbul 1933, I. 562.

On kıraat arasındaki ihtilaf aynı kelime üzerindeki, med, kasır, hareke, sükûn, nokta, irab gibi hususlarda olan değişikliklerdir (1)

Ferîd Vecdi, tefsirinde kıraatlara yalnızca işaret etmekle yetinmiş ve teferruata girmemiştir. Bu durumda onun eserini telif etme maksadına uygundur.

Şimdi onun tefsirinden kıraatla ilgili bazı örnekler verelim :

a) Sadece Kıraat'a İşaret Etmekle Yetinmesi :

ÖRNEK 1
" بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا " (2) ayet-i kerimesinin, Lafz-ı Celâl'in iki sıfatı olarak " بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرِيهَا " şeklinde okunduğunu bildirmektedir (3).

Müellifin zikretmiş olduğu bu kıraatın Ebu Reca el-Utaridi'ye ait olduğunu görmekteyiz (4).

ÖRNEK 2 :

Ferîd Vecdi, " فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ " (5) ayetinin üç değişik vecihle daha okunduğunu zikretmiştir ;

1 - " فَاللَّهُ خَيْرٌ حِفْظًا " şeklinde Medineliler, bazı Kûfeliler ve Basralılar okumuştur.

2 - " فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا " şeklinde bazı Mekke ehli ve Kûfeliler okumuşlardır (6).

3 - Üçüncü vecih ise, " فَاللَّهُ خَيْرُ الْحَافِظِينَ " şeklindedir (7).

(1) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 139,140.

(2) Hûd, 11/41.

(3) A.g.e, s. 290.

(4) Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'ân, Mısır 1954, XII. 44; İsmail İbn Kesir Kureşi Dimeşki, Tefsiru'l-Kur'ân'il Azîm, Kahire 1956, II. 446.

(5) Yusuf, 12/64.

(6) et-Taberi, a.g.e, XII. 11.

(7) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 312.

ÖRNEK 3 :

Ferid Vecdi, "بَغِيرِ عَمْدٍ تَرَوْنَهَا" (1) ayetinin "بَغِيرِ عَمْدٍ تَرَوْنَهَا" şeklinde okunduğunu söyledikten sonra, "amed" in müfredinin "amûd" olduğunu belirtmektedir (2).

ÖRNEK 4 :

"أَيُّكُمْ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ" (3) âyet-i kerimesi, "أَيُّكُمْ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ" şeklinde okunmuştur (4).

ÖRNEK 5 :

Müellif, "أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ" (5) âyet-i kerimesinin "أَلَمْ تَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ" şeklinde muhatap "te" si ile başlanarak okunduğunu söylemektedir (6).

Bu âyet-i kerimeyi İbn Âmir ve Hamze "أَلَمْ تَرَوْا" şeklinde muhatap "te" si ile başlayarak, diğer kıraat imamları ise "أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ" şeklinde okumuşlardır (7).

b) Kıraatı Zikrederek Ayetin Manasını Açıklaması

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, "إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ" (8) âyet-i kerimesinde iki kıraat vechinin olduğunu bildirmiştir. Birincisi ; "بِشِقِّ الْأَنْفُسِ" şeklinde fethayla, ikincisi ise "بِشِقِّ الْأَنْفُسِ" şeklinde kesrayla okunmuştur. Birinci kıraata göre "شِق" master olup, bir işin zor ve güç olması manasındadır. İkinci kıraata göre ise "شِق" yarım manasındadır. O zaman mâna ;

(1) er-Ra'd, 13/2.

(2) Bkz, el-Mushaful-Müfesser, s. 320.

(3) en-Nahl, 16/59.

(4) A.g.e, s. 353.

(5) en-Nahl, 16/79.

(6) A.g.e, s. 356.

(7) Ebu Amr Osman b. Said ed-Dâni, et-Teysîr fi'l-Kıraati's-Seb', Nşr; Otto Pretzl, İstanbul 1930, s. 138.

(8) en-Nahl, 16/7.

"Yorgunluktan gücünüzün yarısı gitmedikçe ona ulaşmazsınız " şeklinde olmaktadır (1).

Müellifin zikretmiş olduğu birinci kıraatı Medine kârîî, Ebu Cafer okumuştur. İkinci kıraat ise kıraat-ı Âme'dir (2).

ÖRNEK 2 :

" لَمَّا آتَيْنٰكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ " (3) âyet-i kerime de "lâm" kase için gelmiştir, "mâ" ise şartıye olma ihtimali vardır. Hamze " لَمَّا آتَيْنٰكُمْ مِنْ كِتَابٍ " şeklinde kesrayla okumuştur. O zaman "mâ" mastarıye olmaktadır. Ayetin manası "size kitap ve hikmet verdiği sonrada, yanınızda bulunan (Kitab)ı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinden dolayı Yüce Allah sizden söz aldı " şeklinde olmaktadır (4).

ÖRNEK 3 :

" لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ " " Andolsun size, sizin gibi Arap olan kendi cinsinizden bir peygamber geldi" (5), âyet-i kerimesi " لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ " yani " sizin en şerefli olan " şeklinde okunmuştur(6).

ÖRNEK 4 :

" الْوَالِيَّةُ " (7) yani "yardım etmek" " الْوَالِيَّةُ " şeklinde okunmuştur. Manası : "sultan ve mülk" tür. " خَيْرٌ عَقْبًا " ise " خَيْرٌ عَقْبًا " " hayırlı âkibet" şeklinde okunmuştur (8).

ÖRNEK 5 :

Müellif, " وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ " (9)

-
- (1) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 346.
 (2) et-Taberi, Camiu'l-Beyan, XII. 81.
 (3) Âl-i İmrân, 3/81.
 (4) el-Mushafu'l-Müfesser, s. 76.
 (5) et-Tevbe, 9/128.
 (6) A.g.e, s. 264.
 (7) el-Kehf, 18/44.
 (8) A.g.e, s. 387.
 (9) İbrahim, 14/46.

âyetini Kisâî'nin " ان " muhaffefe ve " lâm " fâsıla olmak üzere " لَتَزُولُ مِنْهُ الْجِبَالُ " şeklinde olduğunu bildirmektedir. O zaman mananın, " onların hi lelerini büyütme " şeklinde olduğunu açıklamıştır (1).

ÖRNEK 6 :

Ferid Vecdi, " أَنَا مِنَ الضَّالِّينَ " (2) âyeti " أَنَا مِنَ الْجَاهِلِينَ " şeklinde okunmuştur. O zaman âyetin manası ; " onu yaptığım zaman cahillerdendim " şeklindedir (3).

Şimdiye kadar zikrettiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Ferid Vecdi, bazen sadece âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikretmekle yetinmiş ve o vecihleri hangi kıraat imamının okuduğunu zikretmemiştir. Bazen de kıraat vecihlerini zikrettikten sonra, eğer âyetin manasında bir değişme oluyorsa, o vecihlere göre âyetin tefsirini yapmıştır. Bu şekilde yapması da onun bu tefsiri yazış amacına uygundur. Zirâ o, kısa ve özlü bir tefsir yazmayı amaçlamıştır. Vecdi'nin tefsiri her âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikreden bir kıraat kitabı değildir.

(1) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 336.
 (2) eş-Şuarâ, 26/20.
 (3) A.g.e, s. 481.

D) DIRÂYET YÖNÜNDEN VECDİ`NİN TEFSİRİ :

Dirâyet tefsiri ; içtihatla yapılan tefsir demek olup, müfessirin âyetlerin tefsirinde kendi içtihadını kullanarak, şahsi görüş ve tercihlerini ortaya koymasıdır.

Şimdiye kadar Ferid Vecdi`nin tefsirinin rivâyet yönünü incelemeye çalıştık. Daha öncede bahsettiğimiz gibi müellif bu tefsirini genellikle, dil, edebiyat ve din gibi çeşitli bilgilerden faydalanarak kendi tercih, görüş ve kanaatlerine göre yazmıştır. Tefsirine bakıldığında görüleceği gibi önce "tefsiru`l-elfâz" (lafızların tefsiri) başlığı altında âyette geçen önemli kelime ve lafızların Arapça lugat manalarını açıklamıştır. Sonra da, "tefsiru`l-meânî" (manaların tefsiri) başlığı altında âyet-i kerimelerin manalarını, açık ve kolay anlaşılabilir bir ibareyle muhtasar olarak yazmıştır.

Şimdi, el-Mushafu`l-Müfesser`deki başlıca dirâyet özelliklerini inceleyelim ;

1- Tefsirinin Lugat Yönü :

Kur`ân-ı Kerim Arap dilinin en şaheser bir örneği ve Peygamber efendimizin de kıyâmete kadar devam edecek en büyük mûcizesidir. Böyle bir eseri tefsire kalkan kimsenin, Arap dilinde mevcut lafızların mânâ ve medlullerini bilmesi, cümle içindeki çeşitli haller göre başka başka manalar kazanan gramere ait ince-liklere, îraba göre değişen farklı durumlara aşina olması şarttır. Müellifimiz tefsirinde lugat yönüne büyük önem vermiş ve bu tefsiri yazmasındaki ilk gayesinin lugat olduğunu, mukaddime de şöyle ifade etmiştir: " Bu tefsirimi yazarken ilk maksadım Arapça

lafızların manalarını mükemmel bir şekilde açıklamak olmuştur. Bu tefsirimde luğata benden önceki müfessirlerin göstermediği itina ve ihtimamı gösterdim. Önceki müfessirler tefsirlerinde sadece avamın çoğunluğunun anlamadığı garip olan Kur`ân lafızlarını açıklamışlardır. Fakat ben Kur`ân-ı Kerim`in Arapça`daki kelimele-
rin birçok vecihlerini ve kapalı lafızları topladığını gördüm. Kur`ân-ı Kerim`i yabancıların daha iyi anlama-
ları için o vecihleri fasih bir şekilde açıklamak gerektiğini anladım.

Müfredatları geniş ve tam olarak açıkladık ve asıllarına işaret ederek istikaklarını belirttik, aynı lafız mushafın her sayfasında bulunsa bile bulduğumuz yerde muradını anlatarak açıkladık. Önceki müfessirler ise, bir lafzı bir defa açıkladıktan sonra başka bir surede o lafız geçtiğinde önceki açıklamaya itimat ederek tekrar açıklamamışlardır " (1).

Bu açıklamadan da anlaşılacağına göre Ferid Vecdi, bu eserinde lugat yönüne çok önem vermiştir. Önemli olan kelime ve kavramlara sadece ilk geçtiği yerde değil, her yerde açıklamıştır. Böylece okuyucuya büyük kolaylık sağlamakta ve amacını da gerçekleştirmektedir.

Şimdi müellifin lafızların manalarını Arap diline uygun olarak nasıl açıkladığını örneklerle inceleyelim :

a) Bir Kelimenin Değişik Ayetlerde Farklı Manaya Geldiğini Açıklaması :

ÖRNEK 1 :

" الْفِتْنَةُ " kelimesinin Kur`ân-ı Kerim`de on değişik manada kullanıldığını örneklerle göstermektedir.

1- Müellif, " إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ " (2) ayette geçen "fitne" kelimesinin, "imtihan, ibtilâ" manasına

(1) Vecdi, el-Mushafu`l-Müfesser, (mukaddmeden alınmıştır), s. 1 .

(2) el-Bakara, 2/101.

geldiğini açıklamıştır (1).

2- " أَنْ يَفْتِنَهُمْ " (3), " لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً " (2),

Bu iki ayetteki "fitne" kelimelerini, "azap ve azap etmek" manasında olduğunu belirtmiştir (4).

3- " وَلَا تَفْتِنِي إِلَّا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا " (5) bu ayetteki

"fitne" kelimesini ise "isyan ve mâsiyet" olarak açıklamıştır (6).

4- " تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ " (7) Ayette geçen "fitne"

kelimesini, imanın zayıflaması ve küfrün zuhuru olarak izah etmektedir (8).

5- " وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً " (9) ayetindeki

"fitne" kelimesini dalalet ve şirk olarak açıklamıştır (10)

6- " وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ " (11) Bu

ayet-i kerimedeki "fitne" kelimesi ise " imtihan ve musibet" manasındadır (12).

7- " ثُمَّ سُلُوا الْفِتْنَةَ لِأَثْوَمَا " (13) ayetinde

"fitne" kelimesinin ise, "müslümanlardan dinden dönenlerle savaşmanın" kastedildiğini açıklamıştır (14).

8- " الْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ " (15) Bu ayette geçen

"fitne" kelimesinin manasını ise "müşriklerin Harem-i Şerif'te yaptıkları dalalet ve sapıklıklar" olarak açıklamıştır (16).

(1) Bkz, El-Mushafu'l-Müfesser, s. 20.

(2) Yunus, 10/85.

(3) Yunus, 10/83.

(4) A.g.e, s. 279.

(5) et-Tevbe, 9/49.

(6) A.g.e, s. 249.

(7) et-Tevbe, 9/73.

(8) A.g.e, s. 238.

(9) el-Enfâl, 8/39.

(10) A.g.e, s. 232.

(11) el-Enfâl, 8/28.

(12) A.g.e, s. 230.

(13) el-Ahzab, 33/14.

(14) A.g.e, s. 551.

(15) el-Bakara, 2/191.

(16) A.g.e, s.37.

9- " وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ " (1) ayet-i kerimedeki "fitne" kelimesinin "dalalet, ayıp ve kusur" manalarına geldiğini açıklamaktadır (2).

10- " جعل فتنة الناس كعذاب الله " (3) ayetteki "fitne" kelimesi ise, "azap" manasına geldiğini beyan etmiştir (4).

ÖRNEK 2

" سُلْطَانٌ " Lafzının değişik manalarını açıklaması :

1- " أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ " (5) ayetinde "sultan" lafzının "açık ve belirgin hüccet" manasında olduğunu zikretmektedir (6).

2- " وما كان لي عليكم " (7), " انه ليس له سلطان " (8), " من سلطان " (9) ayet-i kerime lerde de "sultan" lafzının "tasallut" manasına geldiğini açıklamaktadır (10).

3- " ام انزلنا عليهم سلطانا " (11) ayetinde "sultan" lafzının "hüccet veya yanında bürhan bulunan melek" manasında olduğunu belirtmiştir (12).

4- " ما لم ينزل به عليكم سلطانا " (13), " ما أنزل الله " (14) Bu iki ayette de "sultan" kelimesinin "hüccet ve delil" manasında olduğunu söylemiştir(15).

-
- (1) el-Mâide, 5/41.
(2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 144.
(3) el-Ankebut, 29/10.
(4) A.g.e, s. 521.
(5) es-Sâffât, 37/156.
(6) A.g.e, s. 596.
(7) en-Nahl, 16/99.
(8) İbrahim, 14/22.
(9) el-İsrâ, 17/65.
(10) A.g.e, s. 333, 359, 373.
(11) er-Rum, 30/35.
(12) A.g.e, s. 535.
(13) el-En'am, 6/81.
(14) el-A'raf, 7/71.
(15) A.g.e, s. 175, 204.

ÖRNEK 3 :

" **الْبَغْيُ** " Kelimesinin farklı manalarda kullanıldığını açıklaması :

- 1- " **والذين انا اُما بهم** ", (1) " **والاثم والبغي بغيرِ حَقِّ** " " **الْبَغْيُ** " kelimesinin "zulüm" manasında kullanıldığını açıklamıştır (3).
- 2- " **ما جاءهم العلم بغيا بينهم** " (4) ayetindeki " **بغيا** " kelimesinin ise, "düşmanlık ve haset" manalarına geldiğini belirtmiştir (5).
- 3- " **وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا** " (6) ayetinde " **بَغِيًّا** " kelimesinin zina eden kadın manasında olduğunu zikretmektedir (7).
- 4- " **يَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ** " (8) ayetindeki " **الْبَغْيِ** " kelimesini "zulüm ve kibirlenmek" olarak açıklamıştır (9).

ÖRNEK 4 :

" **الْحُجَّةُ** " Kelimesinin farklı manalarda kullanıldığını açıklaması :

- 1- Müellif, " **وتلك حجتنا** " (10) ayetindeki "hüccet" kelimesini delil olarak açıklamıştır (11).
- 2- " **لا حجة بيننا وبينكم** " (12) ayet-i kerime-
sindeki "hüccet" kelimesini, "husumet (düşmanlık) manasında olduğunu belirtmiştir (13).

-
- (1) el-A`raf, 7/33.
 - (2) eş-Şûrâ, 42/39.
 - (3) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 197,644.
 - (4) el-Casiye, 45/17.
 - (5) A.g.e, s. 662.
 - (6) Meryem, 19/20.
 - (7) A.g.e, s. 398.
 - (8) en-Nahl, 16/90.
 - (9) A.g.e, s. 358.
 - (10) el-En am, 6/83.
 - (11) A.g.e, s. 175.
 - (12) eş-Şûrâ, 42/15.
 - (13) A.g.e, s. 640.

b) Çeşitli Ayetlerde Geçen Bazı Lafızlardan Ne Kastedildiğini Açıklaması :

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, " قل ان هدى الله هو الهدى "(1) âyetindeki " hüdâ " nın "İslâm" olduğunu açıklamıştır (2).

ÖRNEK 2:

Müellif, " و يرسل عليكم حفظة "(3) âyetindeki " حفظة " dan murat, insanın yaptıkları amelleri kayıt eden Kirâmen Katibîn melekleri olduğunu bildirerek, kelimenin müfredinin ise " حافظ " olduğunu zikretmiştir (4).

ÖRNEK 3 :

Müellif, " ولم يلبسوا ايمانهم بظلم "(5)âyetindeki "zulüm" den murat edilen "şirk" olduğunu açıklamıştır(6).

ÖRNEK 4 :

" الفاحشة " (7) âyetindeki " أ تأتون الفاحشة " den murat, "livâta yapmak" olduğunu bildirdikten sonra iştikakını " فحش، يفحش، فحشا " şeklinde açıklamıştır (8).

ÖRNEK 5 :

" لولا ان رأى برهان ربي. " (9) âyetinde, bürhan kelimesinin muradı hakkında çeşitli görüşler olduğunu şöyle nakletmektedir ;

1- Bürhan`dan maksat, Hz. Yusuf`un Cebrâil (A.S) görmesidir.

2- Bürhan`dan maksat, Hz. Yusuf`un Yakub (A.S)ı görmesidir.

(1) el-Bakara, 2/120.

(2) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s.23.

(3) el-En`am, 6/61.

(4) A.g.e, s. 172.

(5) el-En`am, 6/82.

(6) A.g.e, s. 175.

(7) el-A`raf, 7/80.

(8) A.g.e, s. 205.

(9) Yusuf, 12/24.

3- " Ey Yusuf sen peygamberlerden biri olacaksın sefihlerin amelini nasıl yaparsın " şeklinde kendisine nidâ edildi (1).

ÖRNEK 6 :

" الأرض المقدسة " (2) müellif, âyette geçen " Mukaddes Belde " hakkındaki görüşleri zikretmiştir : Mukaddes Belde`den murat ;

1- Beyt-i Makdis`tir.

2- Tûri Sîna`dır.

3- Dimeşk, Filistin ve Ürdün`ün bir kısmıdır.

4- Şam`dır (3).

c) Kelimelerin İstikaklarını Belirterek, Aslını Beyan Etmesi :

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, " إنما أشكو بثي " (4) âyetindeki " بث " in manasının " gizlenmesi mümkün olmayan hüznün " olduğunu zikrettikten sonra " yaymak " manasına gelen " البث " den istikak edildiğini " بَثَّ الْخَبَرَ يَبِثُّهُ بَثًّا " haberi yaymak demek olduğunu zikretmiştir (5).

ÖRNEK 2 :

" طُوبَىٰ لِّهٖم " (6) âyetinin, dua olduğunu ve " بِشْرَى " fiilinden istikak edildiğini ve " زُلْفَى " gibi " فَعْلَى " vezninde olduğunu belirtmektedir (7).

(1) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s. 306.

(2) el-Mâide, 5/21.

(3) A.g.e, s. 140.

(4) Yusuf, 12/86.

(5) A.g.e, s. 316.

(6) er-Ra`d, 13/29.

(7) A.g.e, s. 326.

ÖRNEK 3 :

" (1) "أَنْ تَكُونَ أُمَّةً هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ" "Bir topluluk diğer bir topluluktan sayıca daha çok olduğu için ahdi bozmasın", "أَرْبَىٰ" ziyade manasına gelen الرَّبِّبَا dan istikak edilmiştir. Fiil ise "رَبَّىٰ، رَبُّو، رَبَّيَا" şeklindedir demektir (2).

d) Bazı Kelimelerin Çoğulunu Açıklaması :

ÖRNEK 1 :

" (3) ayetinde "elbâb"ın müfredinin akıl manasına gelen "lûb" olduğunu açıklamıştır (4).

ÖRNEK 2 :

" (5) âyetin manasının "hainlerin savunucusu olma" şeklinde olduğunu, "hasım" kelimesinin çoğulunun "خُصَمَاءُ" ve "خُصَمَانُ" şeklinde olduğunu belirtmektedir (6).

ÖRNEK 3 :

Ferid Vecdi, " (7) in müfredinin "سَبَطٌ" olduğunu ve onunda "torun" manasına geldiğini bildirdikten sonra, ayette kastedilenin ise, Hz. Yakub'un oğullarından, Benî İsrail'e ait kabileler olduğunu söylemektedir (8).

ÖRNEK 4 :

" (9) yani ahid manasına gelen "مِيثَاقُهُمْ" in çoğulunun "مِيثَاقٌ" olduğunu açıklamış,

-
- (1) en-Nahl, 16/92.
 (2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 358.
 (3) Al-i İmrân, 3/7.
 (4) A.g.e, s. 63.
 (5) en-Nisâ, 4/105.
 (6) A.g.e, s. 120.
 (7) en-Nisâ, 4/163.
 (8) A.g.e, s. 131.
 (9) el-Ahzap, 33/7.

" أَشِحَّةٌ "nın müfredinin ise " شَحِيحٌ " olduğunu ve "cimri" manasına geldiğini belirtmiştir (2).

ÖRNEK 5 :
" وَكَانُوا شَيْعًا " (3) âyetindeki " شَيْعًا " ın müfredinin " شَيْعَةٌ " olduğunu ve manasının da " grup, bölük " olduğunu açıklamıştır (4).

e) Bazı Lafızların Hem Müfret, Hemde Çoğul Olarak Kullanıldığını Açıklaması :

ÖRNEK :
Ferid Vecdi, " فَإِنَّا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ " (5) âyetindeki " الْفُلِكِ " lafzının "gemi" manasına geldiğini ve bu lafzın hem müfret hemde çoğul olarak kullanıldığını açıklamıştır (6).

f) Fiillerin Mâzi, Muzâri ve Mastarını Bildirmek Suretiyle Manasını Açıklaması :

ÖRNEK 1 :
Müellif, " بَلِقَاءَ رَبِّكُمْ تَوَقَّنُونَ " (7) âyetindeki fiilin " أَبَقْنَا / يُوَقِّنُ / ابْتَقَانًا " şeklinde, mâzi, muzâri ve mastarını vererek manasının "bir şeyi şüphesiz bilmek " olduğunu belirtmektedir (8).

ÖRNEK 2 :
" أَحَقَّتْ " (9) âyetindeki " أَحَقَّتْ " fiilinin " حَقَّ / يَحِقُّ / حَقًّا " şeklinde mâzi, muzâri ve

-
- (1) el-Ahzap, 33/19.
(2) Bkz. el-Mushafu l-Müfesser, s. 550,551.
(3) er-Rum, 30/32.
(4) A.g.e, s. 534.
(5) el-Ankebut, 29/65.
(6) A.g.e, s. 529.
(7) er-Ra'd, 13/2.
(8) A.g.e, s. 321.
(9) en-Nahl, 16/36.

mastarını zikrederek, "sabit olmak, hak olmak" manasına geldiğini beyan etmiştir (1).

ÖRNEK 3 :
 "وذلك ظنكم النبي ظننتم بربكم أزداكم..."
 "âyetindeki (2) "وذلك ظنكم النبي ظننتم بربكم أزداكم..." " fiilinin sülâsi " رَدَى ، يَرُدُّ ، رَدَى " den geldiğini bildirerek " أَرَدَى ، يُرَدِّي ، أَرَدَاءٌ " fiilinin " helâk etmek " manasında olduğunu, âyetin manası ise "İşte Rabbinize karşı beslediğiniz bu zannınız, sizi helâk etti " şeklinde olduğunu belirtmektedir (3).

2- Tefsirinin Nahiv Yönü :

Ferid Vecdi, bu tefsirinde hazifler, atıflar ve bedelleri zikretmiş ayrıca âyette geçen bazı harflerin nahiv yönünden fonksiyonlarına ve ziyâde harflere işaret etmiştir. Şimdi biz bunları örneklerle inceleyelim.

a) Hazifler :

Ferid Vecdi, bazen îrap yaparken âyetteki haziflere işaret etmektedir.

ÖRNEK 1 :
 " كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ " (4) bu cümle mahzuf olan bir mübtedanın haberidir. Takdiri ise " هذه الحال " yani ; ganimetlerin bölüşülmesinde bazı kimselerin hoşnutsuzluk göstermesi, Bedir savaşına gideceğin sırada bu hareketini hoş görmeyenlerin durumuna benzer (5).

-
- (1) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 350.
 (2) el-Fussilet, 41/23.
 (3) A.g.e, s. 633.
 (4) el-Enfal, 8/5.
 (5) A.g.e, s. 227.

ÖRNEK 2 :

" أَيَّامًا " (1) âyetinde " أَيَّامًا مَعْدُودَات " in hazfedilmiş gizli bir fiille nasp edildiğini bildirerek, takdir edilen fiil ise " صُومُوا " dur, şeklinde açıklamıştır (2).

ÖRNEK 3 :

" وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ " (3) âyetindeki " جهدا " mukkadder bir fiilin mefûlü mutlakıdır. Takdiri ise ; " أَقْسَمُوا بِاللَّهِ بِجَهْدُونَ جُهْدًا " şeklindedir (4).

ÖRNEK 4 :

" وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ " (5) âyetinde mefu'l'ün mahzuf olduğunu, takdiri ise " وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ ثَنَاءً " şeklinde veya " وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرَةِ قَوْلَهُمْ سَلَامٌ عَلَى... " şeklinde olduğunu söylemiştir (6).

ÖRNEK 5 :

Müellif, " إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا ... " (7) âyetinde " ان " nin haberinin mahzuf olduğunu, takdirinin ise " جَاهِلُونَ " veya " مُعَانِدُونَ " şeklinde olduğunu açıklamıştır (8).

ÖRNEK 6 :

" وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ " (9) âyetinde şartın cevabının mahzuf olduğunu, onunda " لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ " şeklinde olduğunu bildirmektedir (10).

-
- (1) el-Bakara, 2/184.
 (2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 35.
 (3) en-Nahl, 16/38.
 (4) A.g.e, s. 350.
 (5) es-Saffat, 37/78.
 (6) A.g.e, s. 591.
 (7) el-Fussilet, 41/41.
 (8) A.g.e, s. 635.
 (9) et-Tevbe, 9/59.
 (10) A.g.e, s. 250.

b) Atıfları Zikretmesi :

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, " قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ " (1) âyet-i kerimedeki " مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ " Allah Lafz-ı Celâline mâtuftur, dedikten sonra âyetin manasının : " Deki : Allah size onlar hakkında hükmünü açıklıyor " şeklinde olduğunu açıklamıştır (2).

ÖRNEK 2 :

" وَأَن أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ... " "Aralarında, Allah'ın indirdiği hükümlerle hüküm ver " (3). Ferid Vecdi, bu âyetteki îrab vecihlerini şöyle açıklayarak, cümle hakkında ;

- 1- Önceki âyetteki kitaba matuftur,
- 2- önceki âyetteki " بِالْحَقِّ " a matuftur,
- 3- Bağımsız cümledir, o zaman takdiri " وَأَمَرْنَا " şeklinde olur (4).

c) Bedelleri Zikretmesi :

ÖRNEK 1 :

" إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا " (5) önceki âyetten " إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ " (6) bedeldir.

ÖRNEK 2 :

" مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ " (7) âyetindeki " مَنْ " önceki " الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ " (8) âyetinden bedeldir (9).

-
- (1) en-Nisâ, 4/127.
 - (2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 124.
 - (3) el-Mâide, 5/49.
 - (4) A.g.e, s. 146.
 - (5) el-Bakara, 2/166.
 - (6) el-Bakara, 2/165.
 - (7) en-Nahl, 16/106.
 - (8) en-Nahl, 16/105.
 - (9) A.g.e, s. 360.

d) Âyette Geçen Bazı Harflerin Fonksiyonlarına İşâret Etmesi :

ÖRNEK 1 :

" أم كنتم شهداء إذ حضر يعقوب الموت " (1) âyetindeki " أم " in munkatla manasında olduğunu söylemiştir. Hemzenin manası ise inkar ifade etmektedir. Yani âyetin manası ; " Yakub'a ölüm hali geldiğinde siz orada hazır değildiniz ". " أم " in muttasıla manasında olduğu da söylenmiştir, o zaman bir mahzuf vardır. Takdiri ise " أ كنتم غائبين أم كنتم شهداء " dır. Âyetin manası o halde şöyle olur : " Yakub'a ölüm hali geldiği zaman orada hazır mıydınız, yoksa değil miydiniz " (2).

ÖRNEK 2 :

" أ ولو كان آباؤهم لا يعقلون ... " (3) âyetindeki hemeze ise red ve teaccüb içindir (4).

ÖRNEK 3 :

" لمن تبعك منهم " (5) âyetindeki lâmin kaseim için geldiğini ve kaseimin cevabının ise " لا ملأن جهنم ... منكم " olduğunu açıklamıştır (6).

ÖRNEK 4 :

" وان كلاً لما ليوفيتهم " (7) âyetindeki birinci lâmin kaseim için, ikinci lâmin ise, tekit için getirildiğini " ما " nın ise ziyâde olduğunu bildirmektedir (8).

-
- (1) el-Bakara, 2/133.
 (2) Bkz, el-Mushafu l-Müfesser, s. 25.
 (3) el-Bakara, 2/170.
 (4) A.g.e, s. 32.
 (5) el-A raf, 7/ 18.
 (6) A.g.e, s. 194.
 (7) Hüd, 11/111.
 (8) A.g.e, s. 300.

ÖRNEK 5 :

" قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزِينَ لَهُمْ ... " (1) âyetinde " بما " daki " الباء " kasem için, " ل " da mastariyedir. Kasemin cevabının ise, " لَأُزِينَ لَهُمْ " dir. " بما " daki " الباء " sebebiyyedir, denilmiştir. O zaman manası : " İblis, rabbim dedi, beni azdırman sebebiyle andolsun ki bende yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracağım " (2).

e) Ziyâde Harflere İşaret Etmesi :

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, " ... " (3) âyetindeki " ان بَاتِينَكُمْ " nın ziyâde olduğunu ve takdirinin ise " ل " şeklinde olduğunu zikretmektedir (4).

ÖRNEK 2 :

" ... " (5) âyetindeki " ل " ziyâdedir (6).

ÖRNEK 3 :

" ... " (7) âyetindeki " ل " ziyâdedir (8).

ÖRNEK 4 :

" ... " (9) âyetindeki " من " ziyâdedir (10).

-
- (1) el-Hicr, 15/39.
 (2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 340.
 (3) el-A`raf, 7/35.
 (4) A.g.e, s. 197.
 (5) en-Nisâ, 4/155.
 (6) A.g.e, s. 129.
 (7) el-Kasas, 28/28.
 (8) A.g.e, s. 510.
 (9) ez-Zümer, 39/75.
 (10) A.g.e, s. 617.

3- Muhkem ve Müteşâbih :

İslâm âlimleri bir kısım âyetlere dayanarak Kur`ân-ı Kerim`deki muhkem ve müteşâbih meselesi üzerinde durmuşlar ve birtakım görüşler ileri sürmüşlerdir.

Muhkem ; manası kolaylıkla anlaşılan, harici bir tefsire ihtiyaç göstermeyen ve tek manası olan âyetlerdir. Müteşâbih ise ; birçok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tayin edebilmek için harici bir delil gerektiren âyetlerdir, diye tarif edilmiştir (1).

Ferid Vecdi, Kur`ân-ı Kerim`de mevcut olan ve Cenab-ı Hak`la ilgili müteşâbih âyetleri tefsir ederken genellikle bu âyetleri te`vil yoluna gitmiş, muhkem ve müteşâbihten bahseden âyetleri ise şöyle tefsir etmiştir :

ÖRNEK 1 :

Vecdi, "Kitabın bir kısım âyetleri muhkemdir " âyetinde (2), muhkemi ; ifade edilmek istenen manaya delâleti kat`i ibâresi sağlam ve zahirî manasından başka bir manaya sarf edilmesi mümkün olmayan âyetlerdir, " diğer bir kısmı da müteşâbihtir " (2) âyetindeki müteşâbihi ise ; bir takım manalara ihtimali olan ve Cenab-ı Hak`kın hangisini kastettiği kesin olarak bilinmeyen âyetlerdir, şeklinde açıklamaktadır. Bu âyetlerden kastedilen mananın anlaşılması, ancak çok ince düşünmeye ve araştırmaya bağlıdır (3) .

ÖRNEK 2 :

" الر ، كتاب أحكمت آياته ، "Elif, Lâm, Ra.

Bu, âyetleri muhkem kılınmış bir kitaptır " (4).

(1) Muhkem ve müteşâbih kelimelerinin lugat ve çeşitli istilâh manaları için bkz. İbn Manzur, Lisânü'l-Arap, XIII. 503-505; Zerkânî, Menâhilü'l-İrfan, II.168

(2) Âl-i İmrân, 3/7.

(3) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 63.

(4) Hüd, 11/1.

Burada müellif, " âyetleri muhkem kılınmış kitap" tan, şu manayı anlamaktadır ; kendisine hiç bir surette bozukluk gelmeyecek şekilde sağlam bir nazm ile tanzim edilmiş kitaptır (1).

ÖRNEK 3 :

" الله نزل أحسن الحديث كتابا متشابها " Allah kelamın en güzelini müteşâbih bir kitap halinde indirmiştir " (2), âyetindeki " müteşâbih " i müellif şu şekilde anlamaktadır ; âyette geçen " أحسن الحديث "ten maksat, Kur`ân-ı Kerim`dir. Onun müteşâbih olması ise ; lafızlarının tenasübünde ve nazımlarının îcazı hususunda, yekdiğerini okşaması ve birbirine benzemesidir (3).

Ferid Vecdi`nin her üç örnekteki âyetlerin (Âl-i İmrân, 3/7. Hûd, 11/1. ez-Zümer, 39/23,) tefsiri ile ilgili olarak söylediği şeyler öz olarak el-Keşşaf (4) ve Ebu`s-Suud (5) tefsirinde mevcuttur. Buradan da anlaşıldığına göre, müellif tefsirini yazarken bu meşhur tefsirleri kaynak olarak kullanmıştır. Bu tefsirlerdeki görüşleri de benimsemiştir.

a) Kur`ân`da Mevcut Olan ve Cenab-ı Allah`la İlgili Müteşâbih Âyetleri Tefsir Edişi :

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, " ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ " , "sonra arşa istiva etmiştir, oturmuştur " (6) diye âyetin zahiri manasını verdikten sonra şöyle demektedir ; " Yüce Allah

(1) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s. 283.

(2) ez-Zümer, 39/23.

(3) A.g.e, s.609.

(4) Mahmut b. Ömer Zemahşeri, el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi` t-Tenzil, Beyrut, tarihsiz, I. 412, II.257, III. 395.

(5) Muhammed b. Muhammed Ebu`s-Suud, Tefsiru Ebu`s-Suud, Kahire, tarihsiz, II. 7, IV. 182, VII. 251.

(6) el-A raf, 7/54.

cisim ve araz değildir. Bu âyetin zahirinin alınması câiz değildir, te`vil edilmesi vaciptir ". Müellif burada ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerini zikrederek arş üzerine istivânın keyfiyeti bilinmeksizin Yüce Allah'ın mekandan ve istikrardan münezze olarak kendinin bildiği vech üzere arşa istivâ ettiği şeklindeki görüşlerini zikretmiştir (1).

Bu izahtan da anlıyoruz ki Vecdi, selef akidesinden farklı olarak bu âyeti anlamakta ve yorumlamaktadır. Zîra mütekellim denilen Ehl-i Sünnet âlimleri, bu ve buna benzer diğer âyetleri te`vil ederek anlamaya çalışmışlardır. Selef-i Salihin ise bu tür âyetleri tevil etmeye karşıdırlar, onlar âyetin zahiri manasını benimsemektedirler.

ÖRNEK 2 :

" وسع كرسيه السموات والارض " O'nun kürsüsü gökleri ve yeri çevrelemiş, kaplamıştır " (2), âyet-i kerimede geçen kürsü hakkında âlimlerin görüşlerini tercih yapmadan zikretmiştir.

1- Kürsüyle Yüce Allah'ın büyüklüğü anlatılmak istenmektedir.

2- Kürsü ilim ve mülkten mecaz olarak kullanılmıştır (3).

ÖRNEK 3 :

" هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله " (4), " أو يأتي ربك " (5) âyet-i kerimelerde geçen Yüce Allah'ın ityan(gelme) sıfatını te`vil ederek Allah'ın emrinin ve azabının gelmesi şeklinde âyetleri te`vil etmiştir (6).

-
- (1) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s. 201.
 (2) el-Bakara, 2/255.
 (3) A.g.e, s. 53.
 (4) el-En`am, 6/158.
 (5) el-Bakara, 2/210.
 (6) A.g.e, s.41,190.

ÖRNEK 4 :

Ferid Vecdi, " فلما تجلّى ربّه للجبل " (1) bu âyetteki muradın " Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti " şeklinde değilde buradaki muradın " Rabbi'nin biraz nuru dağa doğru gelince onu darmadağın etti" şeklinde olduğunu zikretmiştir (2).

ÖRNEK 5 :

" وقد مكروا مكراً " (3) âyetindeki "mekr", "hîle yapmak" demektir. Bu ise Yüce Allah için mümkün değildir. Âyette Yüce Allah'ın mekr'i kendine isnat etmesi iki lafız arasındaki uygunsuzluktan dolayıdır. Yüce Allah hakkında mekr, "tedbir" manasında tefsir edilir. O zaman âyetin manası şöyle olur ; " Gerçekten onlar, hîle ve tuzaklarını kurdular, Yüce Allah'ta ilâhî hikmetine uygun olarak onların hîlelerini bozacak tedbir aldı (4).

ÖRNEK 6 :

Müellif, " كل شئ مالك إلا وجهه " (5) âyet-i kerimesinde geçen " vech " tabirini te'vil ederek, bundan maksadın Yüce Allah'ın zâtı olduğunu ifade ederek, Allah hiçbir şeye benzemediği gibi, hiçbir şeyde O'na benzemez diye âyetin tefsirini yapmıştır (6).

Ferid Vecdi, bu konudaki tutumu ile, Yüce Allah'a şekil ve sûret isnad eden Müşebbihe ve Mücessime fırkalarının görüşlerine katılmayıp, bu ve benzeri tâbirlerin te'vil edilerek anlaşılması yönünde bir tavır ortaya

(1) el-A`raf, 7/143.

(2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 214.

(3) İbrahim, 14/46.

(4) A.g.e, s. 336.

(5) el-Kasas, 28/88.

(6) A.g.e, s. 520.

koymuştur. Zikredilen örneklerden de anlaşıldığı gibi müteşâbih âyetler hususunda Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerini benimsemektedir. Vecdi'nin zaman zaman Selef akidesine göre, zaman zaman da mütakellim âlimlerinin anlayışına göre, yorum yaptığını belli bir ekole bağlı olmadığını görmekteyiz.

b) Bazı Surelerin Başında Bulunan el-Hurufu'l Mukatta'a yı Tefsir Edişi :

ÖRNEK 1 :

Ferid Vecdi, " ﴿ا﴾ " (1) âyetinin ne olduğu ve hikmeti hakkında ileri sürülen pekçok görüşten bazılarını bir tercih yapmadan şöyle zikretmiştir ;

1- Bu ve bunun gibi olan diğer harfler, ait oldukları surelerin isimidir.

2- Bu harfler Yüce Allah'ın isimlerindedir.

3- Bir kelâmın başlangıcına ve sonuna delâlet eden işârettir.

4- Bunlar Allah'ın kullandığı yeminlerdir.

5- Bu ve buna benzerleri ancak Yüce Allah'ın bilebileceği gizli sırlardır (2).

ÖRNEK 2 :

" ا " (3) bu âyetin manası : " Ey adam " demektir ve bu hitap Hz. Peygamber'e müveccettir denilmiştir. Başka bir görüşe göre ise, aslı " ا ا " şeklinde olup, Hz. Peygamber'e iki ayağını yere basması için bir emirdir. Çünkü O teheccüte kalktığında tek ayağı üzerine basıyordu, denilmiştir (4).

(1) el-Bakara, 2/1.

(2) Bkz, el-Mushafu'l-Müfesser, s. 3.

(3) Tâhâ, 20/1.

(4) A.g.e, s. 406.

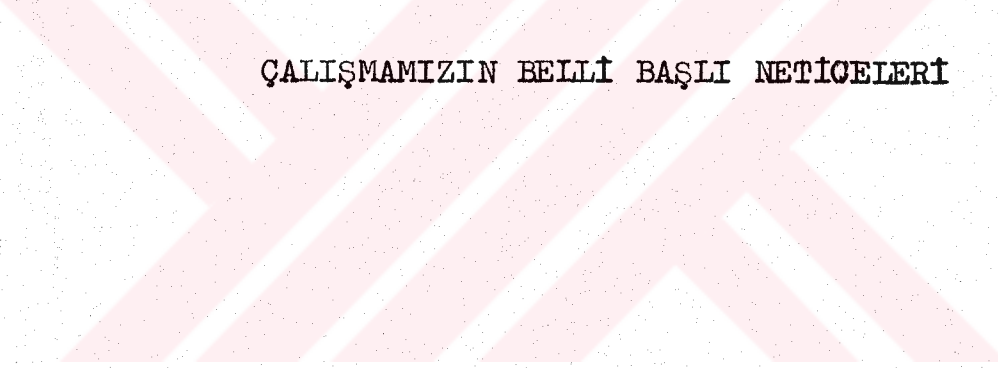
ÖRNEK 3 :

" يَسَّ " (1) Tay kabilesi lehçesine göre aslı " يا سينين " şeklinde iken fazla kullanılmasından dolayı yarısı teleffuz edilmektedir. Manası : " Ey insan " demektir (2).

Örneklerde de görüldüğü gibi, Ferid Vecdi harfu mukatta`a yı tefsir ederken bazen hiçbir tercih yapmadan âlimlerin görüşlerini nakletmiş, bazen de doğrudan o mukatta`a harfinin manasını vererek tefsir etmiştir.

(1) Yâsin, 36/1.

(2) Bkz, el-Mushafu`l-Müfesser, s. 579.

ÇALIŞMAMIZIN BELLİ BAŞLI NETİCELERİ

N E T İ C E

Devrinin çeşitli sosyal, siyâsî ve fikrî gelişmelerine ışık tutan Ferid Vecdi, çağdaş fikir ekolünün önderlerindedir. Din ve medeniyeti, doğu ve batıyı, eski ve yeniyi toplayıp, yeni bir metodla bunların arasını uzlaştırmaya çalışmıştır. Devrinde Islâm`a ve müslümanlara dil uzatan birçok Batılı bilim adamıyla mücadelede girmiş, Islâm`ı ve müslümanları müdafaa etmiştir. Islâma yapılan tankitlere hernekadar diğer eserlerinde cevap vermişse de bu meseleleri tefsirine yansıtmadığını görmekteyiz. Öyle sanıyoruz ki, bunu da sade ve tartışmalardan uzak bir tefsir yazmak istediğinden dolayı yapmıştır.

Ferid Vecdi`nin tefsiri kısa ve özlüdür. Onda lüzumsuz bilgiler, yorumlar ve nakiller yoktur. Vecdi, tefsirini mushaf şeklinde yazmıştır. Âyet ve lafızların manalarına dönüp bakabilmenin kolay olması için her sayfanın tefsirini sayfanın kenarına yazmıştır.

Âlimler arasında en makbul tefsir şekli olarak kabul edilen, Kur`ân`ın Kur`ân ile ve Kur`ân`ın sünnetle yapılan tefsirine Vecdi, fazla önem vermemiştir. Bu da O`nun tefsirinin eksik bir yönüdür diyebiliriz.

Vecdi, âyetlerden kastedilen mananın daha iyi anlaşılması için nüzûl sebeplerini zikretmeye büyük önem vermiş, bazen âyetin yorumsuz olarak sadece nüzûl sebebini zikretmiş, bazen de âyeti ve nüzûl sebebini

veya sebeplerini zikrederek yorumlarda bulunmuştur. Müellif, âyetin nüzûl sebeplerini belirtirken, " bu âyetin nüzûl sebebi şudur " gibi kesinlik ifade eden tabirleri kullanmıştır.

Ferid Vecdi, Kur`ân-ı Kerim`de neshin vârid olduğuna dair Sahabe ve Tabâün`un çoğunluğunun ve dört mezhep imamının ittifak ettiklerini zikretmiştir. Neshe delâlet eden âyetleri tefsir ederken, neshi kabul ettiğini de açıklamıştır. Neshi kabul etmeyenleri ise tenkid etmiştir. Âyetleri tefsir ederken, hükmü mensuh olanı belirtmeyi de ihmal etmemiştir.

Müellif, tefsirinin mukaddimesinde kıraatla ilgili mücez bir usul bilgisi vermiş, tefsirinde ise bazen sadece âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikretmekle yetinmiş ve o vecihleri hangi kıraat imamının okuduğunu belirtmemiştir. Bazen de kıraat vecihlerini zikrettikten sonra, eğer âyetin manasında bir değişme oluyorsa, o vecihlere göre tefsir yapmıştır. Bu şekilde yapması da onun bu tefsiri yazış amacına uygundur. Zîrâ o, kısa ve özlü bir tefsir yazmayı amaçlamıştır. Vecdi`nin tefsiri her âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikreden bir kıraat kitabı değildir.

Ferid Vecdi`nin tefsirini diğer tefsirlerden ayıran en büyük özelliği, lugat ve nahiv yönüdür. Vecdi, tefsirinde lugat ve nahiv yönüne büyük önem vermiştir. Müfredatın manasını Arapça aslına uygun olarak izahı , kelimelerin aslını beyanı, bir kelimenin değişik âyetlerde farklı manalara gelişini açıklaması, çeşitli âyetlerde geçen bazı lafızlardan ne kastedildiğini belirtmesi, cümlelerde mevcut hazifler ve bedellere işâret etmesi, âyette geçen bazı harflerin nahiv ve sarf yönünden fonksiyonlarına ve ziyâde harflere işâret etmesi v.b hususlar bu konunun ana hatlarıdır.

Ferid Vecdi, tefsirinde sûrelerin faziletine dair haberlere ve isrâiliyata pek fazla yer vermemiştir. Tefsirinin bu yönü gerçekten takdire şâyandır. Kur`ân-ı Kerim`deki âyetlerin bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşâbih olduğunu savunarak, müteşâbih âyetleri genellikle te`vil etme yoluna gitmiştir. Bazı surelerin başında bulunan hurûfu mukatta`a`ları tefsir ederken ; bazen hiçbir tercih yapmadan âlimlerin görüşlerini nakletmiş, bazen de doğrudan o harfin manasını vererek, tefsir etmek yoluna gitmiştir.

Ferid Vecdi`nin yaşadığı dönemde, Tefsiru`l-Menar ve Tefsiru`l-Meraği gibi geniş hacimli birçok tefsir yazıldığı halde, Vecdi böyle bir tefsiri yazmaya ihtiyaç duymuştur. O`na göre kendisinden önce te`lif edilmiş tefsirlerin birtakım eksik yönleri vardır. Kur`ân-ı Kerim`i Allah`ın emrettiği şekilde anlatan bir tefsir bulunmamaktadır. Ayrıca, kendisi gibi birçok ilim dalıyla uğraşan kimselerin, geniş hacimli, ciltler dolusu tefsirleri okuyacak vakitleri de yoktur. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Vecdi muasır tefsirlerden farklı olarak, âyetlerin manalarını ilmî meselelerden hâlî (teferruata inmeden) kısa ve öz olarak anlatan bu tefsirini te`lif etmiştir.

İşlerinin çokluğu dolayısıyla büyük hacimli tefsirleri inceleme ve tetkik etme imkânı bulamayan veya ilmî seviyelerinin yetersizliği sebebiyle önceki müfessirlerin tefsirlerini anlamada zorluk çeken insanlar arasında Allah`ın kitabının manasının en iyi şekilde anlaşılmasına yardımcı olmak maksadıyla bu tefsirini tâb ettirmiştir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ATIYYETULLAH, Ahmet,
Kamusu`l-İslâmî, Kahire, 1386/1966.
- el-BAĞDADÎ, İsmail Paşa (ö. 1339/1920),
Kitâbu İzâhi`l-Meknûn fi`z-Zeyli alâ Keşfi`z
Zunûn, Mısır, 1927.
- BAMMAT, Haydar,
İslâmiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri, Trc :
Bahadır Dülger, Resimli Posta Matbaası, Ankara,
1963.
- BROCKELMANN, Carl (ö. 1376/1956),
Geschichte der Ambischen Litteratur, Leiden, 1942.
Büyük Larousse Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul
1986.
- el-BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail (ö.256/870)
el-Câmiu`s-Sahih (Sahihu`l-Buhâri), Daru`l-Kalem,
Beyrut, 1987.
- CERRAHOĞLU, İsmail,
Tefsir Usulü, Ankara, 1982.
- CEVHERÎ, Tantâvi (ö. 1358/1940),
el-Cevâhir fi Tefsiri`l-Kur`ân, Mısır, 1350/1931
- el-CÜNDÎ, Enver,
Muhammed Ferid Vecdi Râidü`t-Tevfik Beyne`l-İlmi
ve`d-Din, Mısır, 1974.
- ed-DÂNÎ, Ebu Amr Osman b. Said (ö. 444/1050),
et-Teysir fi`l-Kıraati`s-Seb', Nşr : Otto Pretzl,
Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- DAŞÇIOĞLU, Yılmaz,
Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zafer Mat-
baası, İstanbul, 1989.
- EMİN, Ahmet,
Zuamaul-Islâh fi Asrı`l-Hadis, Kahire, 1971.

FAZLURRAHMAN,

İslâm, Trc: Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, Fakülteler
Matbaası, İstanbul, 1981.

GOTTHARD, Jaschke,

Yeni Türkiye'de İslâmlık, Trc : Hayrullah Örs,
Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

HAMÛD, Muhammed,

el-Kavlü'l-Muhtasarü'l-Mübîn fi Menâhici'l-Müfes-
sirîn (Mecelletü'l-Furkân), Kuveyt, 1990 13.sayı.

HOLIP, M,

Political and Social Change in Modern Egypt,
London, 1968.

Ibn KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail, (ö. 774/1372),

Tefsiru'l-Kur`ân'il-Azîm, Kâhire, 1956.

Ibn MANZÛR, Ebu'L-Fadl Cemaluddîn Muhammed (ö. 711/1311),

Lisânu'l-Arab, Beyrut, tarihsiz,

KEHHÂLE, Ömer Rıza,

Mu`cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l
Arabiyye, Lübnan, tarihsiz.

KIRCA, Celâl,

Kur`ân-ı Kerim ve Modern İlimler, Ma`rifet Yayın-
ları, İstanbul, 1981.

KRAMERS, J.H (ö. 1951),

İslâm Ansiklopedisi (Mısır Maddesi), Milli Eğitim
Basımevi, İstanbul, 1979.

MANSFIELD, Peter,

Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Trc:
Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1975.

Mecelletü'l-Ezher, Mısır, Şubat 1954.

Mecelletü'l-Menar, Kahire, Şubat 1954.

Meydan Larousse Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, İstanbul
1981.

- MÜRÜVVE, Edip,
es-Sıhafetü`l-Arabiyye Neşetüha ve Tatavvuruha,
Beyrut, 1961.
- MÜSLİM, İbn Haccac Ebu`l-Hüseyin el-Kuşeyrî(ö. 261/875),
el-Câmiu`s-Sahih (Sahihu Müslim), İstanbul, 1933.
- ÖMER, Abdülaziz Ömer,
Tarihu`l-Meşriki`l-Arabî, Da`ru`l-Ma`rife,
İskenderiye, 1984.
- er-RAFİİ, Abdurrahman,
Tarihu`l-Hareketi`l-Kavmiyye, Mısır, 1930.
- es-SERAHSÎ, Şemsüddin,
Kitabu`l-Mebcut, Dâru`l-Ma`rife, Beyrut, tarihsiz.
- SERKİS, Yusuf İlyan (ö. 1351 h),
-- Câmiu`t-Tesânifi`l-Hadise, Mısır, 1927.
-- Mücemü`l-Matbuati`l-Arabiyye ve`l-Muarrabe, Mısır
1928.
- Sırat-ı Müstakîm Dergisi, İstanbul, 1326.
- EBU`S- SUUD, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî (ö. 981/1574),
İrşâdü`l-Akli`s-Selim ilâ Mezâye`l-Kur`ân`il-
Kerim, Kahire, tarihsiz.
- eS-SUYŪTÎ, Celâluddin (ö. 911/1505),
el-İtkân fi Ulûmi`l-Kur`ân, Beyrut, tarihsiz.
- et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (ö. 310/922),
Câmiu`l-Beyan an Te`vili`l-Kur`ân, Mısır, 1954.
- TARRÂZÎ, Filip di,
Tarihu`s-Sıhafeti`l-Arabiyye, Beyrut, 1914.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya,
Türkiye`de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ahmet Said
Matbaası, İstanbul, 1966.

VECDİ, Muhammed Ferid (ö. 1954),

- el-Mushafu`l-Müfesser, Daru`ş-Şa`b, Kahire, 1977.
- Dairetü Mearifi`l-Karni`r-Rabi Aşera ve`l-İşrîn Milâdi, Daru`l-Ma`rife, Beyrut, 1971.
- el-Hadikatü`l-Fikriyye fi İsbati vücudillahi bilberahini`t-Tabiiyye, Terakkî Matbaası, Mısır 1901.
- el-İslâmü fi Asrı`l-İlmi, Daru`l-Kitabi`l-Arabî Beyrut, tarihsiz.
- Tatbîku Diyâneti`l-İslâmiyye alâ Nevâmisi`l-Medeniyye, Osmaniyye Matbaası, Mısır, 1316.
- el-Mer`etü`l-Müslime, Terakkî Matbaası, Mısır, 1901.
- el-İslâmü Dînü`l-Hidâye ve`l-İslah, Daru`l-Hilâl, 1962.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi,

İslâm Tarihi Dersleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

ez-ZEMAŞERÎ, Mahmud b. Ömer (ö. 538 h),

el-Keşşaf an Hakâiki`t-Tenzil, Daru`l-Ma`rife, Beyrut, tarihsiz.

ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazim,

Menâhilü`l-İrfan fi Ulûmi`l-Kur`ân, Kahire, tarihsiz.

ez-ZERKEŞÎ, Bedrüddin Muhammed b. Abdillah (ö. 794/1392),

el-Burhân fi Ulûmi`l-Kur`ân, Mısır, 1972.

ez-ZİRİKLİ, Hayruddin,

el-A`lâm Kamûsu Terâcimi li Eşheri`r-Ricâli ve`n-Nisâi mine`l-Arabî ve`l-Musta`rabin ve`l-Müsteşrikin, 1954.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Kısaltmalar.....	I
Önsöz.....	II

G İ R İ Ő

FERİD VECDİ`NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Siyâsî Durum.....	1
İlmî Durum.....	5

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

FERİD VECDİ`NİN HAYATI İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A -- HAYATI.....	9
B -- İLMİ ŞAHSİYETİ.....	14
C -- DEVRİNDEKİ BAZI BİLİM ADAMLARIYLA SÜRTÜŞMESİ	
1 - Hanotaux Gabriel ile olan sürtüşmesi..	16
2 - Lord Kremer`e Reddiyesi	17
D -- ESERLERİ	
1 - Kitapları.....	22
2 - Çıkardığı Dergi ve Gazeteler.....	30

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

FERİD VECDİ`NİN TEFSİRİ EL-MUSHAFU`L-MÜFESSER

A -- ESERİN TANITIMI.....	32
B -- ESERİN YAZILMASI.....	32
C -- RİVÂYET YÖNÜNDEN VECDİ`NİN TEFSİRİ	
1 - Kur`ân`ın Kur`ân ile Tefsiri.....	35
2 - Nüzûl Sebepleri.....	37
a) " الآیة نزلت فی كذا " İbaresiyile Nüzûl Sebeplerini Açıklaması.....	39
b) " سبب نزول هذه الآیة " İbaresiyile Nüzûl Sebeplerini Zikretmesi.....	39
c) Hz. Peygambere Soru Şeklinde Vâki Olan Nüzûl Sebeplerini Zikretmesi.....	40
d) Bir Âyetin Nüzûlüne Başka Başka Şahısları Sebeb Olarak Göstermesi...	42

3 - Nesh Meselesi.....	43
a) Nesh ile İlgili Âyetleri Tefsir Edişi.....	45
b) Bazı Âyetlerin Hükümünün Nesh Edildiğini Bildirmesi.....	46
4 - Kıraat Yönünden Vecdi`nin Tefsiri.....	48
a) Sadece Kıraat`a İşâret Etmekle Yetinmesi.....	50
b) Kıraatı Zikrederek Âyetin Manasını Açıklaması.....	51
D -- DIRÂYET YÖNÜNDE VECDİ`NİN TEFSİRİ.....	54
1 - Tefsirinin Lugat Yönü.....	54
a) Bir Kelimenin Değişik Âyetlerde Farklı Manaya Geldiğini Açıklaması.	55
b) Çeşitli Âyetlerde Geçen Bazı Lafızlar dan Ne Kastedildiğini Açıklaması...	59
c) Kelimelerin İstikaklarını Belirterek Aslını Beyan Etmesi.....	60
d) Bazı Kelimelerin Çoğulunu Açıklaması	61
e) Bazı Lafızların Hem Müfret, Hemde Çoğul Olarak Kullanıldığını Açıklaması...	62
f) Fiillerin Mâzi, Muzâri ve Mastarını Bildirmek Suretiyle Manasını Açıkla ması.....	62
2 - Tefsirinin Nahiv Yönü.....	63
a) Hazifler.....	63
b) Atıfları Zikretmesi.....	65
c) Bedelleri Zikretmesi.....	65
d) Âyette Geçen Bazı Harflerin Fonksi- yonlarına İşâret Etmesi.....	66
e) Ziyâde Harflere İşâret Etmesi.....	67

3 - Muhkem ve Müteşâbih.....	68
a) Kur`ân`da Mevcut Olan ve Cenab-ı Allah`la İlgili Müteşâbih Âyetleri Tefsir Edişİ.....	69
b) Bazı Surelerin Başında Bulunan Hurufu`l-Mukatta`a yı Tefsir Edişİ.....	72
Netice.....	75
Bibliyografya.....	78
İçindekiler.....	82

